БОРБЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

(25. септембар 1943. — 1. март 1944)

У љето 1943. године на ратиштима другог свјетског рата одиграли су се крупни војно-политички догађаји. На источном фронту је Црвена армија била у незадрживој офанзиви. Вођ фашистичке Италије Мусолини био је свргнут, 8. септембра је Италија капитулирала, а Англо-Американци су почели да се искрцавају на Сицилију.

Балкан је, стога, добијао све већи значај за обје зараћене стране, а особито за Њемачку. Одлучивши да га брани на сваки начин, Хитлер је на ово подручје и прије капитулације Италије усмјерио своје јаке снаге. Почетком августа је с источног фронта доведен штаб њемачке 2. оклопне армије, чије је оперативно подручје обухватило Босну, Херцеговину и Хрватску, а касније и Црну Гору, Санџак и Албанију.

Уочи капитулације Италије Њемци су према Санџаку, Црној Гори и Херцеговини оријентисали јаче снаге. Најважнији њихов задатак је био да у тренутку капитулације Италије разоружају своје дотадашње савезнике и посједну главне јадранске луке, те тако спријече искрцавање западних савезника на Јадрану и ширење НОП-а. На том подручју је и четнички вођ Дражa Михаиловић вршио мобилизацију нових јединица.

Према талијанској окупационој зони је, међутим, и наше војно-политичко руководство на вријеме усмјерило знатне своје снаге. Послије побједа у биткама на Неретви и Сутјесци, Врховни штаб је приступио стварању још крупнијих војних јединица — корпуса. Једна од јединица те војске био је и 2. ударни корпус. Он је чим је формиран, упућен у

Херцеговину, Санџак и Црну Гору да мобилише нове борце, ствара нове јединице и разоружа талијанске гарнизоне.

Борбе за ослобођење и одбрану Колашина

Међутим, док су јединице 2. ударног корпуса биле у поретку ка Херцеговини, Санџаку и Црној Гори, Њемци су својом 118. дивизијом преко Жабљака и Никшића, 297. дивизијом из Албаније и 7. СС-дивизијом из Мостара разоружали талијанске дивизије „Ферара", „Емилија" и дијелове дивизије „Тауринензе", те посјели дио јадранске обале од Улциња до Дубровника. Малобројне партизанске снаге с те територије нијесу биле кадре да се успјешно супротставе јаким њемачким дивизијама. Али су ипак успјеле да разоружају приличан број талијанских јединица. Тако је Никшићки НОП одред разоружао талијански батаљон на комуникацији Никшић—Трубјела, Јовћенски ударни батаљон — талијански батаљон у Чеву и један батаљон у Боки которској, а Зетски одред — једну већу групу Талијана у Бјелопавлићима. Захваљујући тим дејствима и брзој интервенцији 2. корпуса, већи дио дивизије „Тауринензе" и, касније, комплетна дивизија „Венеција" прешли су на страну НОВЈ.

У склопу задатка које је имао да изврши 2. корпус, 4. пролетерској бригади пало је у дио да ослободи Колашин. Она је међутим од Жабљака, гдје се крајем септембра затекла, до Колашина морала посредно савладати многе препреке. Правце који од Жабљака, Шавника и Боана воде ка долинама Таре и Мораче затварали су четници из шавничког и колашинског среза с ослонцем на Синјајевину и Лолу планину. У Колашину и непосредној околини се, поред 300 четника са тог терена и већег броја четника из Васојевића, бранио и 2. батаљон 83. пјешадијског пука талијанске дивизије „Венеција". Територију источно од Колашина контролисали су васојевићки четници, а у Матешеву је такође био један батаљон Талијана. Најјаче посједнути и најупорније брањени положаји око Колашина били су Башање брдо, Дуловина, Стара барутана, Бабља греда, Сушац и Марково брдо.[1]

Послије прикупљања у рејону Мотичког гаја, близу Жабљака, 4. бригада се правцем Жабљак—Боан почела при-

[18] Зборник, том III, књ. 5, док. 75.

ближавати Колашину. Други батаљон је из Мотичког гаја кренуо 25. еептембра у 2 часа. До села Сировца наступао је у претходници бригаде, а одатле је једну чету истурио на Јабланов врх ради обезбјеђења проласка бригаде правцем Сировац—Вратло—Колашин. Пети батаљон је кренуо у 4 часа и наступао у заштитници бригаде до села Тушине. Главнина бригаде, са штабом, наступала је позади претходнице и, 25. септембра послије подне, стигла у рејон Боана и ту се размјестила.[2] Тада је од штаба корпуса примила наређење да разбије четнике на Сињајевини, да се пробије у село Липово и да што прије нападне и ослободи Колашин и Матешево.[3] Извршавању тог задатка бригада је приступила 26. септембра прије зоре. Први батаљон, ојачан одјељењем минобацача, наступао је у претходници бригаде, правцем Боан—Крња Јела—Вратло—Липово. Западно од села Горњег Липова разбио је четнике и, гонећи их преко Мигаловице, Војковића, Плане, Марковог брда и комуникације Колашин—Мојковац, прешао на десну обалу ријеке Таре, те посјео положаје за напад на Колашин. Трећи батаљон је наступао у заштитници и са Вратла и Јабланског врха обезбјеђивао развој бригаде за напад на Колашин. У околини села Бистрице се повезао с теренским партизанима, а у 15 часова 26. септембра стигао је у Горње Липово. Од Боана до Липова, штаб и приштапске јединице бригаде, кретали су се с главнином, непосредно иза претходнице. Послије пристизања у подручје Липова, 2. батаљон и чета пратећих оруђа, без минобацачког и митраљеског одељења, упућени су ка селу Бабљаку, 5. батаљон и штаб бригаде привремено су се задржали у Мигаловици, а позадинске јединице бригаде и коморе батаљона прикупиле су се у Доњем Липову.[4]

Напад на Колашин је планиран за 26. септембар послије подне, тј. одмах након пристизања бригаде у подручју Липова, Штаб бригаде је на лицу мјеста издао заповијест којом је тачно одредио задатке свим јединицама. Првом батаљону, ојачаном одјељењем минобацача, наредио је да штити напад са сјевера и да с положаја на десној обали Таре нападне Башање брдо, на коме су, поред талијанског батаљона, биле и јаке четничке снаге. Ојачан митраљеским одјељењем, 5. батаљон је добио задатак да се пребаци преко Бабље греде у подручју села Лугова, јужно од Колашина,

[2] Исто, том IV, књ. 17, док. 123.
[3] Исто, том III, књ. 5, док. 46.
[4] Исто, том IV, књ. 17, док. 120.

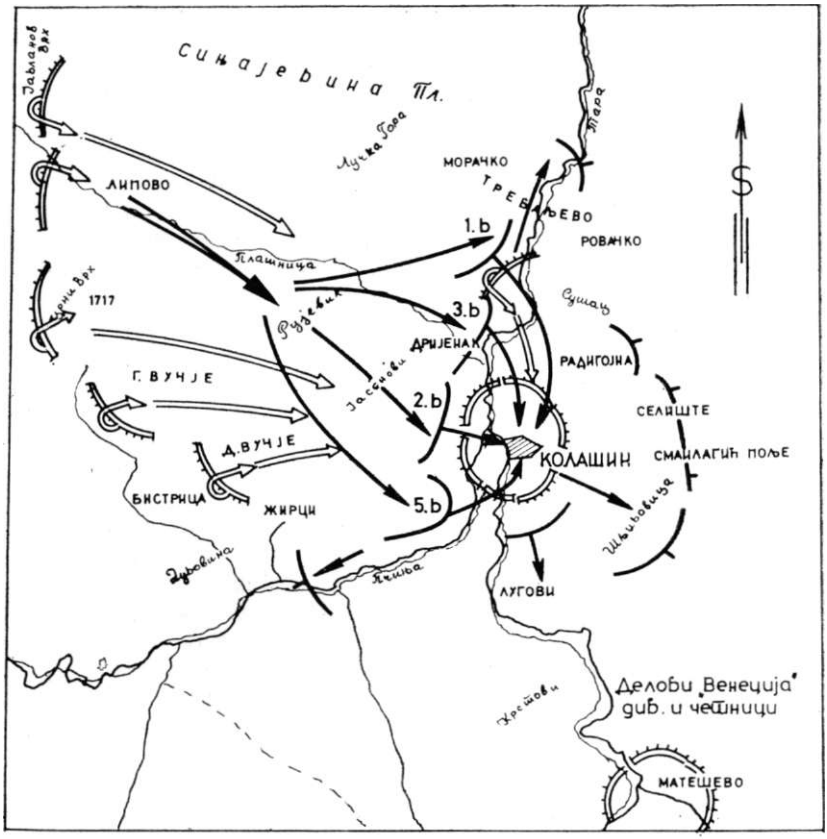

Бригада у борбама за ослобођење Колашина, септембар 1943.

да пређе на десну обалу Таре и дијелом снага нападне четнике на Старој барутани, а дијелом снага, да штити напад с источне стране, затварањем правца према Матешеву. Други батаљон, ојачан четом пратећих оруђа (без минобацачког и митраљеског одељења), добио је задатак да очисти Бабљак од четника и, преко моста у висини тога села, пређе на десну обалу Таре и нападне непосредно средиште града. Трећем батаљону је наређено да очисти Дријенак, пређе на десну обалу Таре, а потом да дијелом својих снага садејствује 2. батаљону при чишћењу града, а дијелом снага 1. батаљону у нападу на Башање брдо.

Напад на Колашин је почео 26. септембра у 18 часова и трајао је до сјутрадан у 8 часова. Упркос жилавом отпору четника, 2. батаљон је прије ноћи 26. септембра пријешао преко моста, упао у град, читаву ноћ водио уличне борбе и ликвидирао сва упоришта. Међутим, 1 д З. батаљон у току ноћи нијесу успјели да освоје Башање брдо. То доминантно и утврђено узвишење четници су упорно бранили и спречавали штаб талијанског батаљона да ступи у преговоре с нашим представницима о преласку на страну НОВЈ. Трајало је то све до 27. септембра изјутра, када су четници, притиснути од 1. и 3. батаљона и чете пратећих оруђа, одступили са Башањег брда, а талијански батаљон пришао нашим јединицама. Командант талијанског 2. батаљона капетан Марио Рива претходно је ту одлуку саопштио команданту своје дивизије у Беранама, вјероватно желећи да тиме изврши притисак на њега како би и он с читавом дивизијом прешао на страну НОВЈ. Батаљон капетана Риве је одмах послије тога, заједно са 4. бригадом, учествовао у одбрани Колашина.[5]

Након потпуног ослобођења Колашина, 27. септембра прије подне, 5. батаљон је предузео гоњење четника до Шљивовице. Њу су, међутим, четници правовремено посјели јачим снагама и на њој се организовали за упорну одбрану. Из Колашина је тада, преко Боришта, упућен као појачање 5. батаљону 3. батаљон. Његове су чете напале четнике на Кључу (тр. 1926), а преко њега и на Шљивовицу. Заједничким дејствима 3. и 5. батаљона, четници су на тим положајима били разбијени до 17 часова 28. септембра и одступили су на исток. Јединице 4. бригаде су биле овако распоређене: 1. батаљон у Колашину (испод Башањег брда), одакле је једном својом четом обезбјеђивао позадинске јединице бригаде у селу Дријенку; 2 батаљон је одржавао ред у Колашину; 3. батаљон се задржао на Башањем брду, на коме је остао и талијански батаљон; 5. батаљон, коме је 27. септембра стигла попуна од 24 бораца из Језера, посјео је село Лугове и затварао правце према Матешеву; чета пратећих оруђа и штаб бригаде смјестили су се у Колашину, камо је ускоро стигао и штаб 2. корпуса. У таквом распореду бригада је остала све до 30. септембра.[6]

[5] Исто, том III, кн>. 5, док. 126.

[6] Архив ВИИ, рег. бр. 8/1-4 — к. 391.

У борбама за ослобођење Колашина четници су имали 30 мртвих (погинуо је и њихов командант Секула Влаховић), и 30 рањених, а Талијани 2 мртва и 10 рањених. Заплијењено је, не рачунајући наоружање и опрему 2. батаљона, 6 тешких митраљеза, 6 пушкомитраљеза, 48 пушака, 6 пиштоља, 300 ручних бомби, 277.000 метака за пјешадијско наоружање, 18.350 мина и граната за минобацаче и топове и веће количине санитетског материјала и животних намирница.[7] Из 4. пролетерске бригаде избачено је из строја око 20 бораца и старјешина.[8]

Док је 4. пролетерска бригада водила борбе за ослобођење Колашина, 2. пролетерска дивизија је, заједно с партизанима из Санџака, ослободила Пљевља и Пријепоље и повезала се с Васојевићким ударним батаљоном у средњем току Лима. Трећа ударна дивизија, заједно с партизанима из Херцеговине и западног дијела Црне Горе, ослободила је Гацко, Автовац, Југово, Грачаницу, Велимље, Вилусе и друга мјеста и настављала дејства према долини Зете. Тако је заједничким напорима штаба 2. корпуса и јединица под његовом непосредном командом, те партијско-политичких руководстава и партизанских јединица из Херцеговине, Санџака и Црне Горе, створена солидна основа за мобилизацију нових бораца и дејстава ка албанско-црногорској граници, Косову и западној Србији.

Послије тих успјеха наших снага, четници из неослобођених крајева Херцеговине, Санџака и Црне Горе, као и они који су се повукли из ослобођених крајева, ослањајући се на Њемце, настављали су да се опиру на свим правцима. Штавише, васојевићки четници, заједно с јединицама талијанске дивизије „Венеција" из Берана, Андријевице и Матешева, с којима је баш у то вријеме штаб 2. ударног корпуса преговарао о преласку на страну НОВЈ, припремали су напад на Колашин. Чинили су то баш у вријеме када се 4. бригада, по наређењу штаба 2. корпуса, припремала за продор у Васојевиће у исто вријеме када су се неке јединице корпуса припремале да крену у напад на Мурине, Плав и Гусиње,

[7] Исто.

в Погинули су: борци Ђоко М. Алексић, Павле Т. Алексић, Светозар Р. Ивановић, Василије Ђ. Матковић, Милутин Ђ. Матковић, Јевто Ј. Радовић, Драгоје Р. Радовић, Лука М. Стојановић, Мирко М. Тодоровић и Велимир Џангић; десетар Марко С. Мартиновић и политички комесар чете Драгутин Б. Вујисић; дневник аутора.

које је држала муслиманска фашистичка милиција, пошто је у тим мјестима најприје разоружала око 160 Талијана.[9]

Без 2. батаљона и позадинских јединица, бригада је према Васојевићима кренула из ширег подручја Колашина 30. септембра у 6 часова: 5. батаљон и чета пратећих оруђа — комуникацијом према Матешеву; 1. батаљон — правцем Шљивовица—Брајића бријег—Пољана (к. 1480)—Матешево; 3. батаљон — правцем Врањештица—Трешњевик. Задатак 1. и 5. батаљона и чете пратећих оруђа био је да најприје ослободе Матешево, одвоје Талијане од четника и приволе их да приђу на страну НОВЈ или да предају оружје, а потом да наступају према Лијевој Ријеци и Комовима; 3. батаљон је требао да пресијече комуникацију Матешево—Андријевица и затвори правац према Андријевици.[10] У дотадашњим рејонима остале су позадинске јединице бригаде и 2. батаљон, који је имао задатак да обезбјеђује рејон Колашина, затвара правац према долини Мораче и повеже се с 2. далматинском бригадом, којој је штаб корпуса наредио да се, ради разбијања четника у Васојевићима, пребаци у рејон Мојковца.[11] Колашинска партизанска чета, која је придата 4. бригади, добила је задатак да из села Дријенка обезбјеђује правце према Синјајевини и Мојковцу.[12]

Испред самог Матешева, у рејону Црне пољане (к. 1038) и к. 1248, 5. батаљон је наишао на Талијане и с њима повео преговоре о приступању НОВЈ. И баш тада су од Букове пољане и са Јаблановог брда четници напали 5. батаљон и чету пратећих оруђа, у њихов лијеви бок. Доспјевши у тежак положај, те су се наше јединице морале извлачити према Скрбуши и Шљивовици. У исто вријеме су се 1. и 3. батаљон сукобили са око 1.200 четника. Борбу са њима наши су батаљони водили до 16 часова. Тада су се два наша батаљона повукла у рејон Шљивовице, на коте 1370 и 1295. У први мрак тога дана наши батаљони су са посједнутих положаја прешли у противнапад који није успио услед велике концентрације четника и Талијана, те се читава бригада повукла и, до зоре 1. октобра, нашла на положајима око Колашина, у ситуацији да град одбрани на сваки начин.

Први батаљон се затекао на Старој барутани, затварајући правце дуж комуникације према Матешеву и Шљиво-

[9] Зборник, том IV, књ. 1/7, док. 130 и 141.
[10] Исто, том III, књ. 5, док. 58 и 59.
[11] Исто, док 51.
[12] Исто, док. 53.

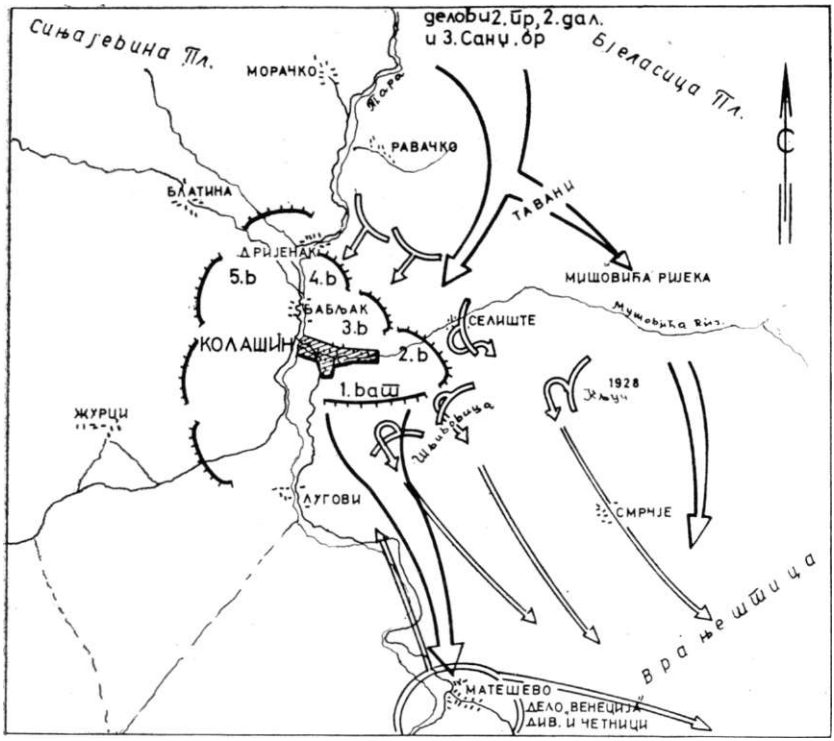

Бригада у одбрани Колашина, септембар 1943.

вици. Други батаљон је био источно од Дуловине, на к. 1046, а 3. батаљон на Селиштима и к. 1058, затварајући правце долином Мушовића ријеке. Пети батаљон је добио задатак да са Великог препрана (к. 1124) и Градине (к. 1360) главнином снага штити Колашин од напада 600 четника који су се прикупили у рејону Мојковца и повеже се с 2. далматинском бригадом, чији се долазак очекивао сваког тренутка, нестрпљиво. Једном својом четом, без једног вода, 5. батаљон је имао да посједне Бабљу греду и да штити позадинске јединице у Дријенку и Колашину од напада са Сињајевине, а једним својим водом да прати аутомобилске колоне које су превозиле појачања и материјал од Шаховића ка Колашину и обратно. Чета пратећих оруђа је, с противтенковским топом и противтенковским пушкама, посјела положаје на ко-

муникацији Колашин—Матешево, у борбеном поретку 1. батаљона, а са минобацачима и митраљезима, положаје у захвату Свињаче, позади 2. и 3. батаљона. Талијански батаљон је бранио Башање брдо, а Колашинска партизанска чета затварала је правце према Црквинама и Синјајевини. Одбраном Колашина је руководио штаб 4. бригаде из средишта града.

Првог октобра четници су посјели Шљивовицу, Кључ и Тивран. Уз подршку талијанске артиљерије, минобацача и авијације, с тих положаја су јачим својим снагама напали Колашин. Развила се тешка борба. Четници су непрекидно јуришали. Не примењујући круто одбрамбени начин борбе, већ од првог дана предузимајући оштре противнападе, 4. бригада је све четничке нападе одбила. Оцијенивши да би 4. бригада могла доспијети у тешку ситуацију, штаб 2. корпуса је већ првог дана борбе за одбрану Колашина наредио Васојевићком ударном батаљону, који је био у покрету према Колашину, да на правцу Кордељ—Струг—Кључ нападне четнике и Талијане с леђа, а 2. далматинској и 2. пролетерској бригади, које су биле у покрету ка Мојковцу, да од Мојковца продуже за Требаљево и одатле нападну четнике око Колашина.[13]

И доиста, док је 4. бригада с напором одолијевала силовитим нападима четника на прилазима Колашину, Васојевићки ударни батаљон је разбио четнике и Талијане на Кључу (к. 1926), Зековој глави и Троглаву. Ту је погинуло 9 Талијана, а 115 их је заробљено, док су четници имали 4 мртва, више рањених и 10 заробљених. Заплијењено је: 2 минобацача, 20 пушкомитраљеза, 146 пушака, 1 радио-станица, 22 сандука муниције и другог материјала. Из Васојевићког ударничког батаљона погинуо је 1 борац, а неколико их је рањено.[14] Борба за Колашин је настављена и слиједећег дана. Тада су четници јачим снагама напали Колашин и од Мораче. Четврта бригада и јединице које су јој биле придате успјеле су, међутим, да осујете и тај напад и нападе с других праваца. За то вријеме у Требаљево су стигли један батаљон 2. далматинске, један батаљон 2. пролетерске и један батаљон 3. санџачке бригаде и дијелови Васојевићког ударног батаљона. Тим јединицама је 3. октобра увече штаб 2. ударног корпуса наредио да непријатеља нападну с леђа,

[13] Исто, док. 62 и 67.
[14] Исто, док. 69.
Погинуо је борац Вукашин Вуликић; дневник аутора.

а 4. пролетерској бригади да и даље чврсто држи посједнуте положаје. Од присутних батаљона, штаб корпуса је формирао ударну групу, која је 3. октобра у 15 часова посјела полазне положаје на Бојишту, Стругу и Паљевинама. С њих је у 16 часова напала Кључ (к. 1926). Након тога је један батаљон те групе напао Шљивовицу, а два батаљона су, преко Речина, овладала Јаблановим брдом (тр. 1543) и избила на тр. 1926, гдје су у знак побједе истакли црвену заставу. Васојевићки ударни батаљон је, правцем Раскрсница—Мујића речина—Јабланово брдо, напао четнике на Троглаву (они су га заузели 2. октобра). За то вријеме су 4. пролетерска бригада и придате јој јединице успјешно одбијале свг непријатељске нападе, а с Башањег брда су артиљеријом и минобацачима бомбардовали Кључ, Јабланово брдо и Шљивовицу. Након тога је на цијелом фронту извршен успјешан противнапад и предузето гоњење непријатеља, правцем Шљивовица—Планиница. Убрзо су партизанске јединице у налету ослободиле Матешево и пресјекле комуникацију Матешево—Тршњевик. Док је један дио четничких снага одступио с Талијанима према Беранама и Андријевици и посјео положаје од села Лубнице, преко Бача и Лисе, до Трешњевика, други се дио склонио у њемачке гарнизоне.[15]

У борбама за Колашин вођеним 3/4. октобра 4. бригада и ударна група корпуса су присно садјествовале и заједничким су напорима, рано изјутра 4. октобра, разбиле непријатељев обруч и посјеле Кључ, Јабланово брдо, Шљивовицу и Матешево.

Залагање и успјех 4. пролетерске бригаде приликом ослобађања и одбране Колашина високо је оцијенио и Врховни командант НОВ и ПОЈ. Свим њеним борцима и руководиоцима он је 10. октобра одао особито признање, похвалом у којој каже:

> *„Изражавам своју захвалност и признање борцима, командирима и политичким комесарима 4. црногорске бригаде, који су и овог пута показали изванредну пожртвованост у жестоким и крвавим вишедневним* борбама *при. ослобађању и одбрани града Колашина, гдје се непријатељ борио на живот и смрт. Заједно са нашим старим и прекаљеним борцима истакао се својом*

[18] Зборник, том III, књ. 5, док. 75.

пожртвованошћу II батаљон 83 регименте талијанске дивизије 'Венеција', чијим су примјером пошли многи талијански војници, који се раме уз раме с нашом Народноослободилачком војском боре против фашизма",[16]

У борбама око Колашина, од 30. септембра до 5. октобра, четници су имали више од 300 избачених из строја, а Талијани око 200. Заробљено је 115 Талијана и око 100 четника. Заплијењене су веће количине оружја, муниције и другог материјала. Из 4. бригаде је избачено из строја око 30 бораца и руководиоца, од којих је више њих погинуло и од последица рањавања умрло. Непријатељска авијација је уништила доста материјала, побила више од 20 бригадних коња, а било је прилично жртава међу цивилним становништвом.[17]

Борбе у горњем току Лима

Послије пораза четника код Колашина Дража Михаиловић је наредио: команди такозваног источног фронта (четници с територије источне Црне Горе) да се стави под заштиту Талијана и да свим расположивим снагама брани Беране и Андријевицу, четницима Зетског одреда да с југозападне стране што прије прискоче у помоћ „источном фронту", а херцеговачким четницима да дејствују према Црној Гори.

Да би разбио васојевићке четнике и приволио талијанску дивизију „Венеција" да пређе на страну НОВЈ, односно присилио је да положи оружје, штаб 2. корпуса је 5. октобра од 2. батаљона 4. пролетерске, 3. батаљона 2. пролетерске, 3. батаљона 3. пролетерске бригаде и Васојевићког

[16] Љубо Вучковић, Четврта пролетерска бригада 1942—1952, стр. 193.

[17] Зборник, том III, кн>. 5, док. 72.

Архив ВИИ, рег. бр. 18/Ф — 4 — к. 2015.

Погинули су: борци Милоња Милошевић, Анте Ф. Марковић, Марко М. Периша, Раде М. Радојевић и Јаков П. Ђук; десетари Душан П. Вукчевић, Петар М. Муслин и Јанко Тепшић; водници Спасо Вечић, Томаш Булатовић, Блажо Ђ. Вујачић, Стево И. Клисић, Душан Ј. Томашевић и Саво С. Шормас; политички комесар чете Саво Иље Цвијин; командири чете Мило Михаило Божовић и Соломун Јововић; команданти батаљона Мироје Жарић и Мило Лубарда и руководиоц политодела бригаде Јурица И. Рибар; дневник аутора.

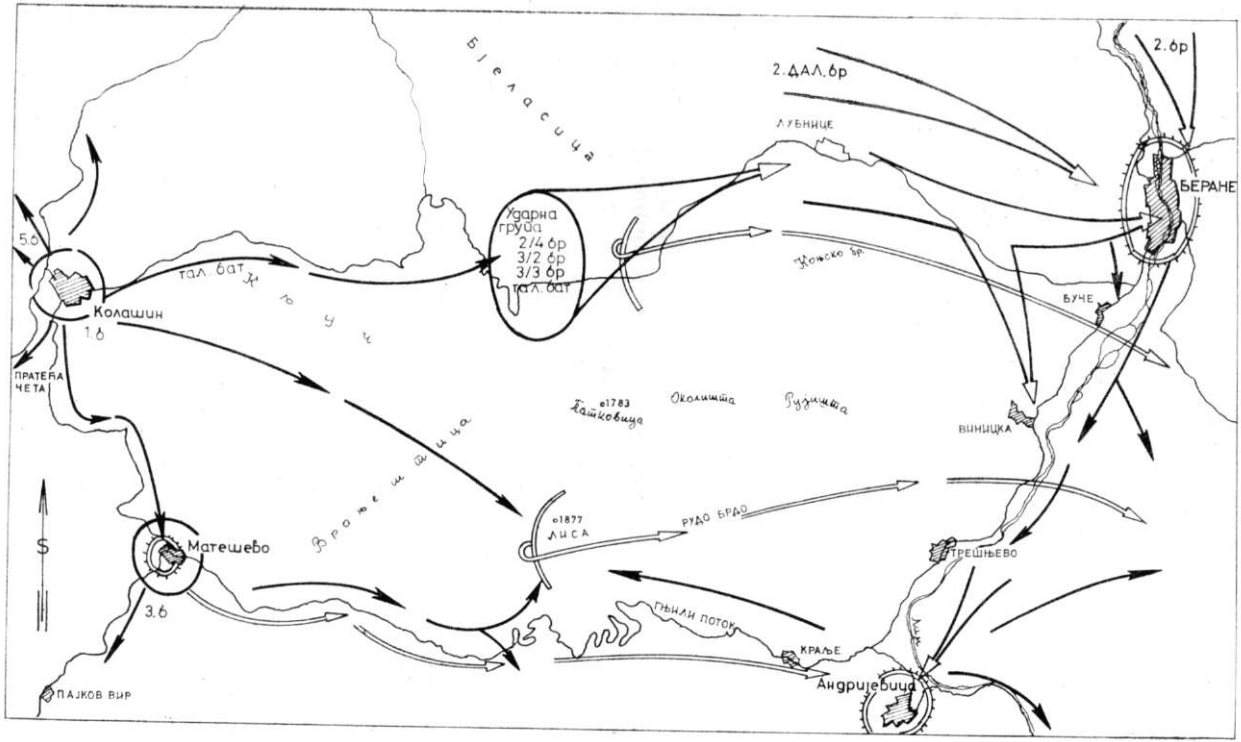

Борбе бригаде у долини Лима и за ослобођење Берана и Андријевице

ударног батаљона формирао посебну ударну групу. Наредио јој је да одмах крене ка Беранама, поведе разговор са старјешинама дивизије „Венеција" о преласку на страну НОВЈ, односно да, ако то њене старјешине одбију, заједно с 2. далматинском бригадом натјера талијанске јединице у Васојевићима да положе оружје. Група је упоредо с тим требала да протјера четнике из долине горњег тока Лима и помогне партијско-политичким радницима на терену при организовању народне власти.

Четвртој пролетерској бригади, без 2. батаљона, наређено је да дејствује у долини Таре од Мојковца до Лијеве Ријеке, и штити наше јединице у долини Лима. У вези с тим наређењем, штаб бригаде је 1. батаљон оставио у Колашину, дао му задатак да затвара правце према беранском срезу, помаже народну власт и одржава везу и усклађује дејства с талијанским батаљоном на Башањем брду. Трећем батаљону, који је био у Матешеву, дат је задатак да поруши комуникацију Матешево—Подгорица у рејону Вјетарника, затвара правац према Подгорици и повеже се с 3. ударном дивизијом. На лијевој обали Таре, у рејону Бабљака, остао је 5. батаљон да затвара правце према Мојковцу, Синјајевини и Морачи. Штаб бригаде и чета пратећих оруђа и даље су се задржали у Колашину, а позадинске јединице 4. пролетерске и 2. далматинске бригаде у селу Бабљаку.

Ударна група се прикупила у Сувој Гори, одакле је, 7. октобра изјутра, с јачим бочним обезбјеђењем извршила покрет правцем Патковица—Околишта—Турија. Лијево од ње, правцем Исова гора—Лубнице, наступала је 2. далматинска бригада, без болнице, са хируршком екипом и оперативним дијелом штаба корпуса који је руководио том операцијом.[18] Слиједећег дана група батаљона се сукобила с четницима на к. 1359, Мека (к. 1652) и к. 1549. Одатле се спустила у село Буче и повезала с партизанском јединицом Зечевића, организовала извиђање долине Лима, истурајући јача борбена осигурања према Трешњевику. Друга далматинска бригада је тога дана посјела положаје на линији Соко (к. 1422)—Шестаровац (тр. 1473), са којих је, преко Велиће, извиђала Беране и штитила лијеви бок наших колона у наступању. Штаб корпуса је, чим је стигао у Лубнице, ступио у додир са штабом дивизије „Венеција" и повео

[18] Зборник, том III, књ. 5, док. 75.

преговоре о њеном преласку на страну НОВЈ.[19] Слиједећег дана су се 2. далматинска бригада и ударна група задржале на посједнутим положајима. Новоформирани Андријевички партизански батаљон припремао се да ослободи Андријевицу, у којој су, поред 400 до 500 четника, била и два батаљона Талијана.[20] Десетог октобра су 2. далматинска бригада и ударна група разбиле четнике на лијевој обали Лима и у 13 часова ушле у Беране. Дан касније дивизија „Венеција" је пришла НОВЈ и преформирала се у пет бригада. Послије ослобођења Берана, ударна група је прешла на десну обалу Лима, одакле су 2. батаљон 4. бригаде и Васојевићки ударни батаљон продужили за Полице, да чисте терен од четника, источно од Берана; 3. батаљон 3. санџачке прикупио се у рејону Берана, на десној обали Лима, у резерви корпуса, а 3. батаљон 2. пролетерске у рејону Берана. Друга далматинска бригада оријентисана је према Андријевици, а 2. пролетерска је из Бијелог Поља пријешла у село Црни Врх, одакле је контролисала правац Лубница—Вранештица.[21]

У међувремену је 600 до 800 четника из андријевичког среза, који су одступали од Колашина ка Комовима, посјело Трешњевик с намјером да нападну Матешево и Колашин. Заузели су Лису (тр. 1877) и, преко Суве горе, наступали ка Вранештици, али су их пресрели 5. батаљон и чета пратећих оруђа 4. бригаде. Пошто су одбациле четнике, партизанске јединице су посјеле Равни кључ и Јабланово брдо и с њих напале Лису. Трећи батаљон 4. пролетерске је посјео косе изнад Матешева и с њих напао четнике на Трешњевику и Рудој глави.[22] Пети батаљон је 10. октобра до 23 часа овладао Лисом (тр. 1877), гдје је убио већи број четника (међу којима и њиховог команданта Павла Стијовића), доста их ранио, а највише заробио.

Друга далматинска бригада и Андријевачки партизански батаљон су 11. октобра ослободили Андријевицу. Штаб корпуса је након тога наредио 4. бригади да нападне четнике на Трешњевику са западне стране, а 2. далматинској са источне стране, те да их заједнички разбију. Четнике на превоју Трешњевика од Матешева напао је 3. батаљон. У исто вријеме, 12. октобра послије подне, 5. батаљон је напао четнике на Рудом брду, а 2. далматинска бригада од Андри-

[19] Исто, док. 77.
[20] Исто, док. 79
[21] Исто, док. 86.
[22] Исто, док. 80 и 98.

Штаб 3. батаљона: Симо Мугоша, Јован Ђуровић, Мирое Жарић, Марко Лакић и Бако Ђуровић, Босанско Грахово, новембар 1942.

Група артиљераца 4. бригаде, Колашин, октобра 1943.

Рањеници у ослобођеном Колашину, октобра 1943.

Прва чета 4. батаљона (посадна), Иванград, децембар 1943.

јевице на источне огранке Трешњевика. Разбијени четници су дијелом одступили западним падинама Комова ка Подгорици, а дијелом, углавном Беранци, према Шекулару. Послије тога су батаљони 4. бригаде који су учествовали у тим борбама враћени у своје раније рејоне; 2. батаљон је и даље остао у саставу ударне групе, источно од Берана. Друга далматинска бригада је посјела шире подручје Андријевице и затварала правце према Комовима, Гусињу, Плаву и Чакору. Из 4. бригаде је у свим тим борбама избачено из строја око 25 бораца и старјешина.[23]

Послије борби у долини Таре и Лима ситуација у срезовима колашинском, беранском и андријевичком брзо се нормализовала. Поједини четници и групе, прије свега заведени сељаци, почели су да се враћају кућама и да се пријављују народној власти. По терену су одржаване конференције и зборови, оснивани сеоски и општински одбори.

Прилив бораца у наше јединице био је све већи. У 4. бригади је 11. октобра стигло 27 бораца из Мојковца и 93 из Колашина, 13. октобра 300 из Ловћенског одреда, а 15. октобра око 100 бораца из Бјелопавлића.[24] Ти и други нови борци који су попуњавали бригаду били су млађи, здрави и с прилично борбеног искуства, нарочито они из Ловћенског одреда, од којих је већи број био организован у КПЈ и Скоју, што је ојачало морал и борбеност бригаде.

За вријеме борби и боравка бригаде у долине Лима и Таре исхрана и снабдијевање њених јединица били су задовољавајући. Тада су заплијењене веће количине животних намирница и другог материјала а и сам терен је, нарочито долина Лима, пружао добре услове за исхрану. Збрињавање и лијечење рањеника такође су боље организовани. Рањеницима је пружена стручна њега и материјална сигурност, њихово је лијечење трајало краће, те су се брже враћали у своје јединице. Тежи инвалиди и старији борци, а махом искусни партијско-политички и војни кадрови, распоређени су да раде на терену.

[23] Исто, док. 89 и 96 и стр. 223.

Погинули су: борци Јусуф Х Бегановић, Мом-ир М. Богавац, Момир Т. Гломазић, Вукашин Ивановић, Милосав Кнић, Милосав Матовић, Војин Б. Марковић, Ћиро С. Ненезић, Милош Ђ. Обрадовић, Јово Ј. Трипковић, Михаило М. Ћаласан, Маринко Цар, Анте Чалета и Шиме Цар Пере Чалета; десетари Сулејман П. Алипашић, Нико Анте Славица и Мирко Цар Шпире Чалета; дневник аутора.

[24] Зборник, том III, књ. 5, док. 92, 96, 98, 104, 114 и 115.

Борбе на правцу
Колашин—Матешево—Подгорица

До средине октобра 1943. године 2. ударни корпус је ослободио Колашин, Беране, Андријевицу, Бијело Поље, Пријепоље, Нову Варош, Пљевља, Жабљак, Шавник, Грахово, Велимље, Вилусе, Гацко, Автовац, Мојковац, Матешево, Лијеву Ријеку, Биоче, Мурину и многа друга мјеста, тј. већи дио Црне Горе, Санџака и Херцеговине. Њемци су били приморани да се у Црној Гори ограниче на територију западно од ријеке Зете и доњег тока Мораче, гдје су организовали квислиншку власт, тзв. Црногорску народну управу, и жандармеријске батаљоне и сеоску милицију. Но они се нијесу лако мирили с тим.

-Тош у вријеме када су снаге 2. ударног корпуса водиле борбу у Херцеговини, Санџаку и Црној Гори, када су овладале комуникацијом Подгорица—Андријевица—Пећ и стварале услове за продор у Србију и на Црногорско приморје, командант њемачког 21. армијског корпуса је припремао крупну операцију, под називом „Балкански клинац".[25] Намјера Нијемаца је била: натјерати талијанску дивизију „Венеција" да им се преда; заузети Андријевицу, Беране, Бијело Поље, Мојковац, Колашин и Матешево; потиснути 2. корпус из долине Мораче и Лима на Запад; деблокирати комуникације што спајају дио Црне Горе који су већ били запосјели с Метохијом и Санџаком; организовати квислиншку власт и квислиншке јединице и у сјеверној Црној Гори. Поред борбених група 297. дивизије (на правцу Пећ—Андријевица—Беране) и 118. дивизије (на правцу Подгорица—Матешево—Колашин), у операцији ће учествовати и два талијанска фашистичка пука (девет батаљона) из Бара и Подгорице, муслиманска фашистичка милиција и четници Драже Михаиловића са подручја које су Нијемци контролисали.

Борбена група 118. дивизије, коју су сачињавали 738. пук, ојачан талијанским фашистима, са 100 моторних возила и неколико мотоцикла, кренула је из Подгорице 16. октобра у 9 часова. Преко Биоча, које је дан раније посјела групација од око 1.200 војника, продужила је ка Матешеву и Колашину.[26] Послије борби сјеверно од Биоча, уз помоћ

[25] Исто, док. 98.

[26] Исто, док. 116.

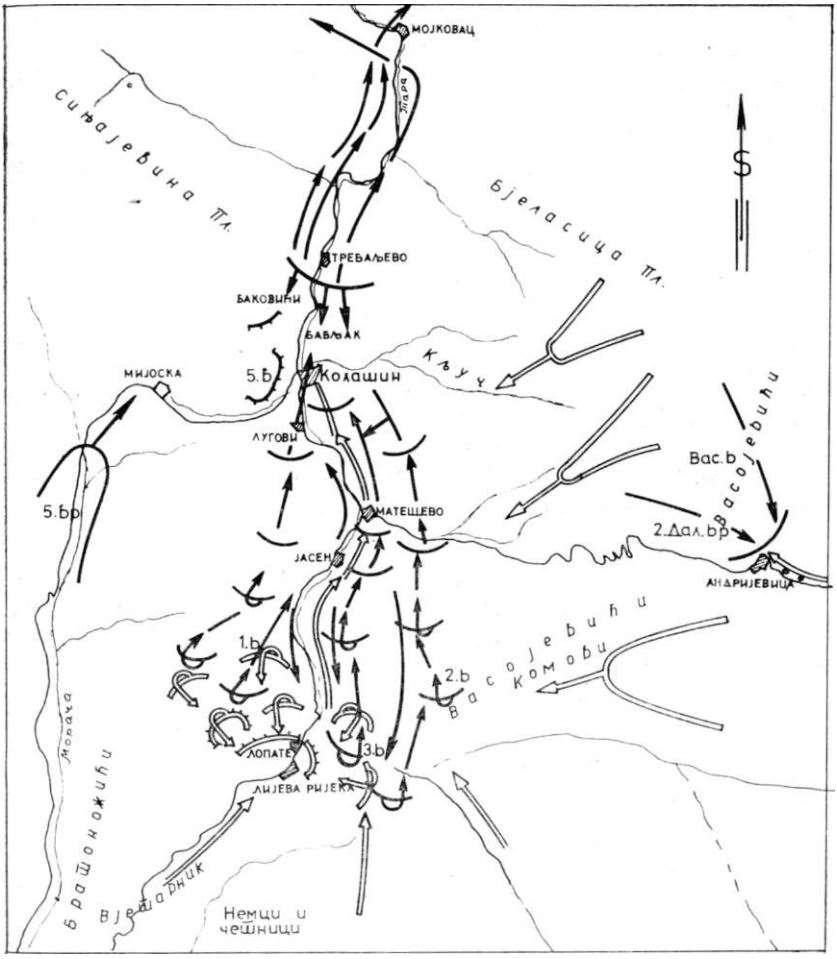

Борбе бригаде на правцу Подгорица—Лијева Ријека—Матешево—Колашин

тенкова, њемачка борбена група се 17. октобра пробила у Лијеву Ријеку, гдје су јој се придружили остаци четника „Источног фронта", и предњим дијеловима избили на Јабуку.

Продору њемачке борбене групе комуникацијом Подгорица—Матешево—Колашин и њеном спајању с четницима „Источног фронта" већ првог дана се супротставила 4.

пролетерска бригада, без 5. батаљона. Најприје се, ноћу 16/17. октобра, њен 1. батаљон између Матешева и Лијеве Ријеке сударио с четницима. Он је водио борбу до зоре 17. октобра и потиснуо четнике према Хану Гаранчића и Опасаници, гдје су их прихватили њемачки тенкови. Након тога у борбу су уведени 2. и 3. батаљон и чета пратећих оруђа.

Бригада је 17. октобра изјутра кренула у напад на Нијемце и четнике у овом распореду: 1. батаљон од Ујача, преко села Тузи, ка Већем Ивану (к. 1414) и Јаблану; 2. батаљон лијево од комуникације Матешево—Лијева Ријека, правцем Ујачки поток—Расоја (к. 1312)—пилана Марића—Веруша-—Лопате—Лијева Ријека; 3. батаљон правцем Котур (к. 1783)—Опасаница—Планиница. Задатак бригаде је био да обухватима 3. и 1. батаљона и фронталним дејством 2. батаљона, уз подршку чете пратећих оруђа, ослободи Лијеву Ријеку, а затим да својим 1. и 3. батаљоном наступа према Вјетарнику и затвори правац према Подгорици.

Батаљони су 17. октобра прије подне овладали Већим Иваном (к. 1432, к. 1414 и к. 1318), Ханом Гаранчића, Опасницом и Планиницом (к. 1511). У висини Ујачког Потока чета пратећих оруђа се, око 10 часова, сукобила с пет њемачких тенкова, од којих је 2 уништила, 1 оштетила, а 2 су одступила према Лијевој Ријеци. Са тих су положаја батаљони наставили оштру борбу према Лијевој Ријеци.[27]

Послије подне 17. октобра јаке њемачке снаге, уз подршку авијације, артиљерије и тенкова, кренуле су у противнапад. Из ширег подручја Лијеве Ријеке напале су на три правца: преко Ђуриловца (тр. 1511), ка Већим Ивану (к. 1414 и к. 1432), преко Планинице (к. 1511) и, уз подршку тенкова, од Лопата према Хану Гаранчића. Тога дана наши су батаљони на свим правцима задржали Нијемце. Сјутрадан се, међутим, развила тако жестока борба да су поједини положаји више пута прелазили из руке у руку. Прије подне 18. октобра са положаја 1. батаљона у борбу је уведен и талијански батаљон капетана Риве, а артиљеријски дивизион мајора Албертинија је с ватрених положаја у рејону Ујачког Потока подржавао наше батаљоне који су дјеловали на правцу Лијеве Ријеке.[28]

[27] Архив ВИИ, филм бр. 5; дневник чете пратећих оруђа 4. пролетерске бригаде.

[18] Зборник, том III, књ. 5, док. 75.

У наставку борби, 18. октобра послије подне, Нијемци су увели у борбу и дијелове 750. пука и појачали дејства своје артиљерије и авијације. Непријатељеве нападе бригада је успјешно одбијала све до ноћи 19. октобра, а тада су се њени батаљони почели, уз тешке борбе, повлачити ка Матешеву и Колашину. Нијемци су 20. октобра послије подне овладали Већем Иваном, Ханом Гаранчића и долином Опаснице, одакле су наставили наступање према Матешеву, ширећи се око 5 километара лијево и десно од комуникације. На простору између Хана Гаранчића и Колашина бригада је водила задржавајућу борбу све до ноћи 21/22. октобра. Али послије повлачења талијанске артиљерије из рејона Ујачког Потока, Нијемци су тенковима продрли у борбени поредак бригаде, прекинули везу између њених батаљона и избили у висини Јасена, а батаљони су водили борбу сваки за себе на свом правцу, чиме је ефикасност њихових дејства била умањена.

Да би 4. бригади, чији су батаљони, послије продора њемачких тенкова, били приморани да воде борбу сваки на свом правцу, омогућио да се извуче из тешке ситуације, штаб корпуса је 19. октобра навече у рејону Колашина послао једну талијанску бригаду, а 5. батаљон 4. бригаде пребацио из Колашина у рејон Требљева ради обезбјеђења правца према Мојковцу.[29] Први батаљон 4. бригаде и талијански батаљон капетана Риве повлачили су се правцем село Тузи—-Псоглава (к. 1335)—Марковића Лаз за Острвицу. С ње је 1. батаљон задржао Нијемце до ноћи 21. октобра, а талијански батаљон се још 20. октобра повукао према Мојковцу. Први батаљон се са Острвице повукао 21. октобра послије подне, када су му Нијемци комуникацијом зашли иза леђа. У рејону села Лугова прешао је на десну обалу Таре, а ноћу 21/22. октобра, преко Колашина, продужио према Мојковцу. У Мојковац је стигао 22. октобра и размјестио се у селу Горњим Пољима. Други и Трећи батаљон водили су борбу и одступали источно од комуникације Лијева Ријека—Матешево, правцем Опасница—Матешево. У подручје Колашина избили су 21. октобра око подне. Трећи батаљон је продужио за Мојковац, камо је стигао 21/22. октобра, и размијестио се у селу Доњим Пољима, а 2. батаљон је посјео Марково брдо и размјестио се у рејону Баковића клисуре и Требаљева. Чета пратећих оруђа повлачила се комуникацијом ка Колашину и с противтен-

[29] Исто, књ. 5, док. 118, 124, 128, 269 и 270.

ковским оружјем посјела положаје у висиви Марковог брда, а остале дијелове смјестила у Требаљеву. Пети батаљон је из подручја Требаљева пребачен у рејон Колашина и с Бабље греде штитио евакуацију Колашина, прихватао јединице које су се тим правцем повлачиле и све до 23. октобра спречавао Њемце да уђу у Колашин.[30] Штаб и позадинске јединице бригаде су 21. октобра прешли из Колашина и Бабљака у шире подручје Мојковца.

Од 22. до 25. октобра 1. и 3. батаљон су у Пољима Колашинским обезбјеђивали позадинске јединице бригаде, прихватали Васојевићки ударни батаљон и људство које се преко Бјеласице са њима повлачило, испред дјелова њемачке 297. дивизије, муслиманске фашистичке милиције и четника који су наступали од Пећи, Рожаја и Плава, штитили шири рејон Мојковца и долину Таре од упада четника који су се прикупљали на Кравару (к. 1761), Рачи брду, Лукавици, Шанцу (тр. 1667), Скарама (к. 1706) и к. 1679, затварали правце преко Бјеласице од продора Њемаца и муслиманске фашистичке милиције из Берана.

Због опасности од четничког продора са Синјајевине према долини Таре, 1. батаљон је, без чете која је остала да штити логор, пошао 25. октобра у 2 часа из Горњег Поља, правцем к. 1302 сјеверно од Вечериновца—Скара—к. 1183, ка Лукавици, са које је стрељачким стројем наступао према Красића бријегу и путу који води од к. 1706, преко к. 1183, у правцу Поља. У исто вријеме је 3. батаљон, без чете која је исто тако штитила логор, 25. октобра у 3 часа, пошао из Дбњих Поља правцем Борова глава—јужно од села Гојаковића—Кравар—Рача брдо—Лукавица. Одатле су заједно оба батаљона стрељачким стројем, наступали ка Буковој глави и Доњим Пољима. За ту акцију батаљонима је придато по десет бораца из партизанског батаљона Гојка Бошковића са тог терена, као познаваоци краја и прилика на њему. Акција, која је завршена 25. октобра до 14 часова, потпуно је успјела, четници су разбијени, а опљачкана имовина им је одузета.[31]

Док су 1. и 3. батаљон чистили Синјајевину од четника, штаб 4. бригаде је у Пољима Колашинским од Васојевићког ударног батаљона формирао 4. батаљон бригаде. Батаљон је био састављен од одличних бораца, који су и у морално-политичком погледу (већином су били чланo-

[30] Исто, књ. 6, док. 3, 19 и 29.
[31] Исто, док. 11; Архив ВИИ, рег. бр. 21/1 — к. 739.

ви КПЈ и Скоја) били на нивоу бораца најбољих јединица 2. ударног корпуса. Васојевићки ударни батаљон је заједно с борцима и родољубима из беранског и андријевичког среза (укупно 750 бораца, међу којима и 80 другарица) водио борбе при повлачењу поавцем Курикуће—Бјеласица——Мојковац. У Поља Колашинска, камо је стигао 23. октобра, донио је и 2 тешка минобацача, којима је 27. октобра попуњена чета пратећих оруђа бригаде.

При реорганизовању Васојевићког ударног батаљона у 4. батаљон 4. пролетерске бригаде формиране су три пјешадијске чете и митраљески вод. Његово бројно стање на дан формирања било је око 250 бораца и руководилаца, а 450 бораца који су се са њим повлачили распоређени су равномерно по осталим јединицама бригаде. За команданта 4. батаљона постављен је Јанко Машановић, дотадашњи замјеник команданта 2. батаљона, за замјеника команданта Никола Шекуларац, дотадашњи командант Васојевићког ударног батаљона, за политичког комесара Радоња Голубовић и за замјеника политичког комесара Саво Митровић Мали. Урбзо послије тога већи број бораца из ранијег Васојевићког ударног батаљона распоређен је на руководећа мјеста у другим јединицама бригаде. Нешто касније је за команданта батаљона постављен Божо Беговић, дотадашњи командир чете у 3. батаљону, за замјеника команданта Видо Шошкић, дотадашњи командир чете у 4. батаљону, за политичког комесара Михаило Бољевић, дотадашњи комесар чете у 3. батаљону. На захтјев ОК КПЈ за Беране, Радоња Голубовић, Никола Шекуларац и још 28 руководилаца и бораца из бригаде враћени су на терен Васојевића.[32]

Штаб 2. ударног корпуса је 25. октобра послије подне попунио бригаду с још 100 омладинаца из Бјелопољског одреда, а за дејства на правцу Мојковац—Колашин—Матешево ојачао ју је и једном талијанском бригадом. Штаб корпуса је наредио 4. бригади да ослободи Колашин и Матешево и затвори правац према Подгорици. За дејства на правцу Бијело Поље—Беране—Андријевица ојачао ју је једним батаљоном 3. пролетерске бригаде и с два батаљона Бјелопољског одреда и наредио јој да на том правцу смијени 2. пролетерску бригаду и врати Беране и Андријевицу.[33] С 1, 2. и 5. батаљоном и четом пратећих оруђа,

[32] Зборник, том III, књ. 6, док. 51; Архив ВИИ, стенографске биљешке 19/1/51, бр. рег. 1—1/1 — к. 2003.

[33] Зборник, том III, књ, 6, док. 30.

бригада је 26. октобра напала Колашин и слиједећег дана га ослободила.

Послије тога је 4. бригада наставила борбу с четницима и заштитничким дијеловима 118. дивизије, подржаваним авијацијом и артиљеријом из рејона Матешева. Први њен батаљон је нападао дуж комуникације, 5. батаљон је преко Шљивовице нападао четнике на Планиници, а 2. батаљон на Кључ, натјеравши их да се са Нијемцима повлаче за Подгорицу. Први батаљон се 28. октобра прикупио у Колашину, одакле је 1. новембра пријешао у Беране, а 2. и 5. батаљон су ослободили Матешево. У међувремену су се 3. и 4. батаљон пробили преко Бјеласице у долину Лима, 30. октобра ослободили Беране, а два дана касније Андријевицу. На тој се територији, дуж комуникација у долини Лима и Таре, бригада распоредила, чистећи терен од преосталих четничких група. При том је активно политички дјеловала у масама, помагала у раду партијско-политичка руководства и народне одборе, мобилисала нове борце и извршавала друге војне задатке.[34]

У борбама на подручју између Лијеве Ријеке и Колашина, у другој половини октобра, Нијемци су имали 130 мртвих и 200 рањених, а четници 25 мртвих и више рањених и заробљених. Заплијењена су 4 митраљеза, 15 пушака, 4 пиштоља, 8 коња и 12.000 пушчаних метака; оштећен је 1 тенк, а 2 тенка и 2 камиона су уништена. Из 4. пролетерске бригаде избачено је из строја око 140 бораца, и старјешина.[35] Талијански батаљон је у борбама источно од села Тузи на Паском брду (к. 1909) 18. октобра имао

[34] Исто, док. 51 и 54.

[35] Архив ВИИ, рег. бр. 44/1 — к. 2003.

Погинули су: борци Сава Бокан, Мило Н. Бошковић, Божо М. Вељовић, Владо Војводић, Перо Ј. Вујовић, Новица М. Вуковић, Душан М. Вушуровић, Павле В. Газивода, Милена Гроздановић, Мирчета Р. Ђурђић, Јокаш Ј. Живковић, Томо А Јовановић, Анте Јукић, Митар Ј. Кнежевић, Томо М. Кнежевић, Марко К. Лубарда, Милојка В. Мијатовић, Душан С Мијатовић, Мирко Шиме Микуландра, Јованка Попадић, Марко К. Прентовић, Лепосава Радовић, Петар М. Рандић, Милосава М. Раонић, Крсто М. Сјеклоћа, Радивоје Ж. Станишић, Раде П Стефановић, Лука М. Стојановић, Саво М. Стругар, Срдан Тадић, Јелена Б. Шкеровић и Лука М. Шкеровић; водници Видо М. Војводић, Радомир Р. Лакетић, Раде Анте Микуландра и Раде П. Стојановић; политички комесар чете Шун>о С. Пешикан; замјеник команданта батаљона Шпиро Ј Орландић и замјеник командира чете Спаеоје С. Ђурановић и Андрија М. Клаћ; дневник аутора.

више од 200 погинулих, рањених и несталих (међу њима и командант капетан Марио Рива). У том времену је, на захтјев ПК КПЈ за Црну Гору и Боку, из бригаде прекомандовано више руководилаца на рад на терену, 33 борца и руководиоца у пратећи батаљон 2. ударног корпуса и пратећу чету 3. ударне дивизије, у чијем је саставу, према наредби штаба корпуса од 22. октобра, бригада привремено дејствсвала, а 3 другарице у хирушку екипу.[36]

Чишћење Васојевића од четника и одбрана Бијелог Поља

Послије завршене операције „Балкански кланац", њемачка 181. дивизија, којој су били потчињени талијански фашисти и четници са тог терена, посјела је територију Црне Горе југозападно од ријеке Зете и Црногорско приморје. Дио четника тзв. Источног фронта — они су напустили долину Лима и Таре — посјео је територију источно од комуникације Подгорица—Лијева Ријека, уз саму црногорско-албанску границу, а дио њих је у мањим групама кистарио Васојевићима, вршио препаде на јединице, штабове и руководства НОВ и ПОЈ, убијао појединце и упадао у села да би пљачкао и застрашивао народ.

У првој половини новембра 4. бригада је у Васојевићима и око Колашина разбила и похватала више четничких група, заплијенила 60 пушака, 2 пушкомитраљеза и више друге опреме, консолидовала ту територију и попунила се новим људством. Дан октобарске револуције 7. новембар, прославила је са народом. Први и 3. батаљон су извели војну параду у Беранама, а навече је приређена академија. Сличне прославе су одржане и у осталим батаљонима и у другим мјестима. У настојању да спријечи те прославе, непријатељ је тога дана у неколико наврата бомбардовао Колашин и околину. Том пршшком је један борац из 2. батаљона погинуо, десетак их је рањено[37].

Снаге 2. ударног корпуса су у то вријеме држале територију Црне Горе источно од Зете, већи дио Санџака и

[36] Зборник, том III, књ. 6, док. 41, 51 и 54.

[37] Исто, док 80 и 110.

Погинула је референт санитета батаљона Драгица Ђурашевић. дневник аутора.

Херцеговине. Оне су на ослобођеној територији развиле живу активност. Формиране су нове јединице, међу којима и 6. црногорска бригада, за коју је 4. пролетерска, поред команданта Вељка Жижића, дотадашњег команданта њеног 5. батаљона, дала већи број руководилаца, наоружање и опрему. Чим је формирана, 6. бригада је ушла у састав 3. ударне дивизије и смијенила 4. бригаду у долини Таре. Од средине новембра 4. бригада је дејствовалау долини Лима, од Мурине до Бијелог Поља, под непосредном командом штаба корпуса.[38] Њен 2. батаљон је прешао из Колашина у Андријевицу, смијенио 5. батаљон и затворио правце према Комовима, Гусињу и Мурини; 5. батаљон прешао је из Андријевице у Беране, одакле се заједно с 3. батаљоном упутио за Бијело Поље, камо су стигли у зору 17. новембра, посјели село Требиње и затворили правце према Бродареву и Сјеници,[39] 4. батаљон је прешао из Матешева у Беране, смијенио 1. и 3. батаљон и затворио правце према Шекуларцу, Рожају и Сјеници; 1. батаљон је пријешао у Матешево, са задатком да преко Лијеве Ријеке одржава везу с 5. пролетерском и са 6. црногорском бригадом, која је била у Колашину, и да се припрема за покрет ка територији западно од ријеке Зете. Штаб, чета пратећих оруђа и позадинске јединице бригаде су 16. новембра, уз обезбјеђење 4. батаљона, пошле из Колашина пјешице, камионима и аутобусима за Беране. Услијед временских непогода, великих пљускова, јединице 4. бригаде нијесу се могле на вријеме прегруписати; неке од њих су нову просторију посиједале све до 18. новембра.[40]

У то вријеме 2. пролетерска и 5. крајишка дивизија водиле су борбу са Њемцима, албанском квислиншком војском и муслиманском фашистичком милицијом према Прибоју, Пријепољу и Бродареву, а од 16. новембра и с непријатељем који је, преко Пештера, нападао правцем Сјеница—Бијело Поље. На тај правац су 17. новембра, у борбу уведени 3. и 5. батаљон 4. бригаде. Они су у жестоким окршајима одбацили непријатеља према Сјеници, нанијевши му озбиљне губитке: 60 мртвих и рањених. Пошто су отклонили опасност која је запријетила Бијелом Пољу, 3.

[38] Зборник, том III, кн>. 6, док. 110 и 112.

[39] Исто, док. 110.

[40] Исто, док. 92

и 5. батаљон су са посједнутих положаја водили борбу све до 20. новембра изјутра. Под притиском свежих снага које је непријатељ увео у борбу заједно с тенковима, оба наша батаљона су се повукла на положаје јужно од села Требиња. Са њих су у оштрим окршајима успели да одбаце непријатеља на сјевер. У тим борбама из оба батаљона избачено је из строја око 40 бораца и старјешина.[41]

Послије борби на правцу Сјенице, 3. батаљон је посјео рејон Бијелог Поља, са задатком да затвара правце према Сјеници и Бродареву, да у рејону Слијепач-Моста одржава везу са 6. црногорском бригадом, а у рејону Берана с 5. батаљоном; правце према Шекулару и према Рожају и Сјеници затварао је, односно контролисао 5. батаљон који је на тим положајима смијенио 4. батаљон; 4. батаљон је смијенио 2. батаљон у подручју Андријевице затворио правце према Комовима, Гусињу, Плаву, Чакору и Калудри, у рејону Матешева одржавао везу с 5. пролетерском бригадом, а у рејону Берана с 5. батаљоном. На ранијој размјештајној просторији и даље су остали штаб бригаде, чета пратећих оруђа, интендантура с комором и болница, у којој је тада било 30 рањеника и 26 бораца обољелих од тифуса. У то вријеме је из бригаде прекомандовано, поред осталих, и 8 руководилаца за болничку чету корпуса, а у бригаду су стигла 62 борца из Дурмиторског одреда. Први и Други батаљон, с ојачањима из чете пратећих оруђа, распоређени су најприје између Андријевице и Матешева, одакле ће у саставу Ударне групе батаљона (у групу су ушли и 4. батаљон 5. бригаде, Ловћенски и Зетски ударни батаљон), по наређењу штаба корпуса, 24. новембра кренути за Стару Црну Гору.[42]

[41] Исто, док. 106 и 110; Архив ВИИ, рег. 25/1 — к. 739.

Погинули су: борци 'Буро Ј. Боровић, Драгутин Д. Вукотић, Бранко С Војиновић, Видак Вуковић, Милош М. Гагић, ЈБубо Р. Гојковић, Душан М. Дабовић, Миливоје С. Дубљевић, Павле В. Ђуровић, Мило П. Лубарда, Мирчета М. Недић, Димитрије М. Новосел, Михаило Ј. Паљић, Радомир В; Павловић, Јован В. Радоњић, Тодор А. Росић, Мирко М. Рогатовић и Миливоје В. Шљиванчанин; десетари Миле С. Гверо и Вуле Б. Ненезић; водници Раде М. Врачар и Милан Таталовић и замјеник командира чете Ново Б. Ковачевић; дневник аутора.

[42] Архив ВИИ, рег. бр. 25/1 — к. 739; Зборник, том III, књ. 6, док. 106.

Дејства ударж групе батаљона у старој Црној Гори

Задатак Ударне групе батаљона био је да продре на територију старе Црне Горе[43], разбије четнике и њихова упоришта, спријечава непријатељске транспорте комуникацијама Подгорица—Цетиње—Будва и Ријека Црнојевића—Вирпазар—Бар, да на том подручју помогне организовање народноослободилачке власти, учвршћење јединица Ловћенског и Зетског одреда и да мобилише људство за сопствену попуну и за попуну друшх јединица.[44] Иако јој је било наређено да на подручје Зетског и Ловћенског одреда крене одмах послије формирања, 13. новембра, Ударна група је, због ангажовања у средњем току Лима, извршавању задатка приступила тек 24. новембра. Штаб групе су сачињавали: командант Нико Стругар, замјеник команданта 4. пролетерске бригаде, политички комесар Војин Николић, политички комесар 4. бригаде, и начелнмк штаба групе Блажо Марковић, начелник штаба 4. бригаде.[45]

Штаб групе и 2. батаљон 4. бригаде су 23. новембра кренули из Андрмјевице за Матешево, гдје је већ био 1. батаљон. Сјутрадан су оба батаљона, по великој киши и невремену, продужила за Лијеву Ријеку, а 25. новембра стигли у подручје Пелевог Бријега и Клопота. Пут од Клопота, преко Биоча и Црнаца, до Јовановића, у дужини од 20 километара, пријешли су ноћу 26/27. новембра. До зоре 27. новембра батаљони су стигли у Јовановиће и повезали се са 4. батаљоном 5. пролетерске бригаде, који је водио борбу с бјелопавлићким четницима, талијанским фашистима и њемачким тенковима на десној обали Зете, дуж комуникације Никшић—Даниловград, на одсјеку Богетићи—Орја Лука.[4B]

Слиједећу ноћ, 27/28. новембра, група је искористила за прелазак преко Зете и комуникације Даниловград—Никшић. Једна чета 1. батаљона је посјела прелаз преко Зете код Слапа, а двије чете тог батаљона су преко Кујаве избиле на комуникацију Никшић—Даниловград и посјеле — једна положаје према Орјој Луци, а друга одсјек комуникације

[43] Љешанска, Ријечка, Црмничка и Катунска нахија.
[44] Архив ВИИ, рег. бр. 21/1 — к. 739.
[45] Исто, рег. бр. 26/1 — Ф — к. 739.
[46] Зборник, том III, књ. 6, док. 110 и 113.

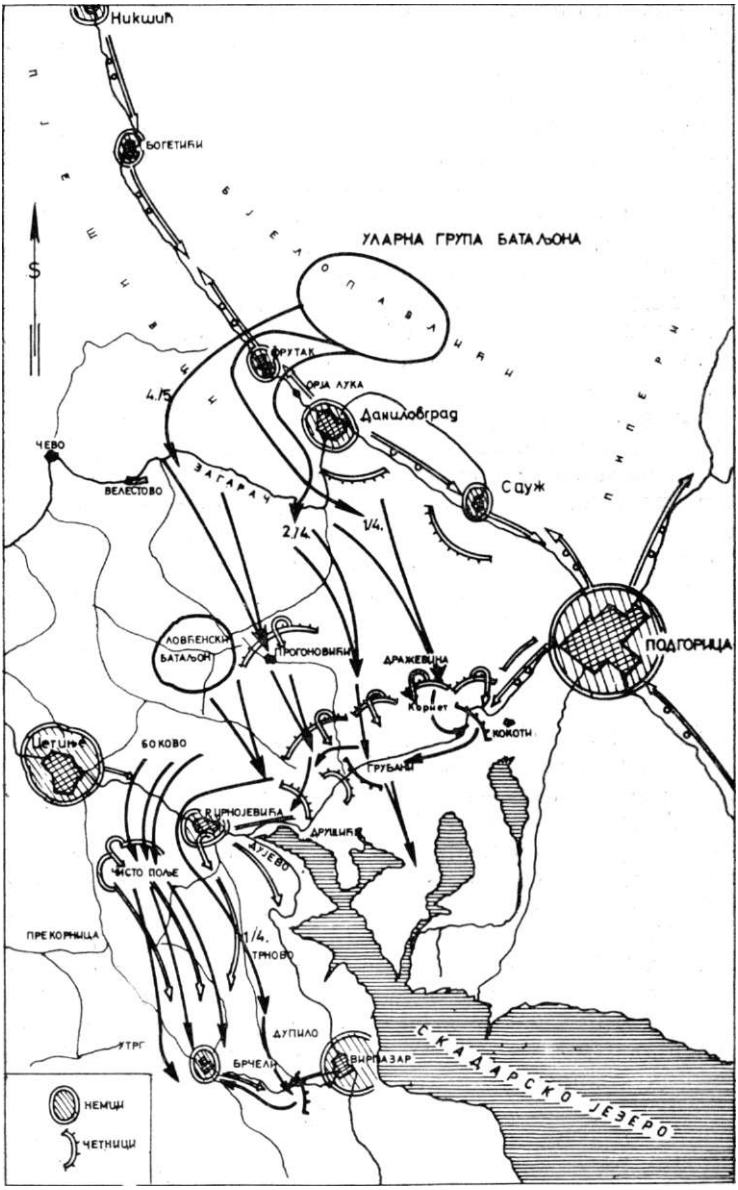

Продор и дејства Ударне групе батаљона у старој Црној Гори, децембар 1943 — јануар 1944.

Орја Лука—Богетићи, непосредно се повезавши с 4. батаљоном 5. бригаде. Затим су 2. батаљон и штаб групе код Слапа пријешли Зету и комуникацију Никшић—Даниловград. Одатле је 2. батаљон наступао, у улози претходнице, правцем Долови—Загреда, а 28. новембра је обезбјеђивао групу од напада из Даниловграда и Загарча. Четврти батаљон Пете бригаде је продужио преко Богмиловића за Марковину, обезбјеђујући десни бок групе, од напада из Никшића и Чева, а 1. батаљон је до села Долова наступао, у улози заштитнице, позади 2. батаљона.

Слиједећег дана група је у истом поретку наставила покрет према Загарчу и Марковини. На улазу у Загарач предње дијелове 2. батаљона напали су четници са Коравца изнад Сушице. Послије краће борбе нападач је одбачен, а група се овако размјестила: 1. батаљон у Доњем Загарачу, са задатком да штити лијеви бок групе од Даниловграда; 2. батаљон у Горњем Загарачу, са задатком да с Лазревог крста затвара правце према Даниловграду и Већем гарчу; 4. батаљон у Марковини, са задатком да штити десни бок групе од Чева, Цетиња и Пјешиваца; штаб групе у засеоку Загарачу. Ту се група задржала до ноћи 30. новембра. За то вријеме се штаб групе повезао са штабом Ловћенског ударног батаљона, а 1. батаљон је према Лужници и Даниловграду водио борбу са загарачким четницима и одбацио их у Косови Луг.

Пред Ударном групом стајао је задатак да разбије четнике у Љешанској нахији и развије дејства према комуникацији Подгорица—Цетиње, коју су, поред четника, обезбјеђивали и Њемци из Подгорице и Цетиња. Штаб групе је донио одлуку да батаљони 30. новембра до 24 часа посједну положаје и са ших пођу у напад. Првом батаљону је наређено да ослободи села Крусе, Подстрану, Корнет, Љешње и Гољемаде, избије на комуникацију, заузме Горње Кокоте (к. 253) и обезбиједи лијеви бок групе од напада из Подгорице. Лијево од 1. батаљона до у висини села Штеца, није било наших снага, а на одсјеку Штеци—Фармаци имао је да напада Зетски ударни батаљон, с којим је 1. батаљон требао да успостави везу на Пардосу (к. 241). Задатак 2. батаљона је био да напада десно од 1. батаљона, са западних коса Вариног врха, правцем Горња Дражевина—Грубани, да ослободи села Горњу Дражевину, Станиселиће, Брежине, Бигор и Грубане. Пошто избије на комуникацију, на одсјеку Брежине — Лијешње, и повеже се с 1. ба-

таљоном, 2. батаљон је имао задатак да дијелом својих снага дејствује према Рвашима и затвара правац ка Ријеци Црнојевића, а дијелом снага ка Гољемадима. Десно од 2. батаљона, с Црних стијена (к. 573), правцем Буроње—Градац——Метеризи, нападао је 4. батаљон. Његов је био задатак да ослободи села Буроње, Градац, Парце и Метеризе. Поптo избије у Метеризе и повеже се с другим и Ловћенским ударним батаљоном, 4. батаљон је дио својих снага имао да оријентише ка Ријеци Црнојевића, а дијелом да напада на Рваше и Пржник. Десно од 4. батаљона, са западних коса Црних стијена (к. 573), правцем Загора—Чешљари—Улићи, нападао је Ловћенски ударни батаљон. Он је имао задатак да избије на комуникацију Ријека Црнојевића—Цетиње, обезбиједи десни бок Ударне групе и затвори правац према Цетињу.

Група је на вријеме приступила извршавању задатака. Међутим, услијед тешког терена, помрчине и јаке кише, батаљони нијесу на вријеме посјели положаје и пошли у напад, али су ипак изненадили четнике сјеверно од села Круса, Дражевине, Станиселића и Буроња, па су на први јачи отпор наишли тек у тим селима. До зоре 1. децембра 1. батаљон је продро у Крусе и Корнет и у четворочасовној борби против бројних четничких снага успио да их потисне. Батаљон је након тога продужио наступање ка комуникацији, до ноћи овладао одсјеком Горњи Кокоти—Гољемади и посјео положаје на Звјерницу и Кривој капи, затворио правац према Подгорици и повезао се с 2. батаљоном у рејону Бигора и са Зетским ударним батаљоном на Пардосу (к. 241). Други батаљон је успио да разбије четнике на свом правцу и избије на комуникацију у исто вријеме кад и 1. батаљон. Услијед јаког непријатељевог отпора није, међутим, успио да се пробије у рејон Рваша. Првог децембра су 4. батаљон 5. пролетерске и Ловћенски ударни батаљон очистили од четника села Буроње, Градац, Парце и избили на Илино брдо (к. 702), у Загору и Добрску жупу.

Група батаљона је наставила борбу и 2. и 3. децембра: 1. батаљон и Зетски ударни батаљон према Подгорици, а 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон према Ријеци Црнојевића. Први батаљон је овладао Горњим Кокотима, гдје је непријатељу нанио осјетне губитке и запалио му 4 натоварена камиона, те посјео тр. 253, са којега је чвршће затварао правце према Подгорици. Зетски ударни батаљон порушио је комуникацију на одсјеку Штеци—Фармаци, посјео Пар-

дос (к. 241) и садејствовао 1. батаљону у затварању правца према Подгорици. Други батаљон је успио да потисне четнике са Леперића и Зле горе и да продре у село Рваше, али се под притиском Нијемаца, који су, наступајући од Цетиња, продрли до западне ивице села, повукао на Леперић. Ловћенски ударни батаљон и 4. батаљон 5. бригаде ушли су у Метеризе и посјели Врањ и Кабечевину. У жестокој борби, 4. децембра, четници су, подржавани Нијемцима из Подгорице, успјели да врате Горње Кокоте, тр. 253 и Пардос (к. 241). Зетски ударни батаљон се повукао на Велики врх (к. 418), а 1. батаљон 4. бригаде наставио је упорну задржавајућу борбу дуж комуникације против њемачких тенкова и пјешадије, које су подржавале артиљерија и авијација. Први батаљон је с положаја западно од Горњих Кокота, лијево и десно од комуникације, ломио непријатељеве јурише и успио да задржи противника све до 6. децембра. И поред упорног залагања и жестоких борби, 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон, нијесу успјели да врате непријатеља на правцу Рваши—Ријека Црнојевића, те су се и даље задржали на линији Леперић—Врањ—Кабечевина.

Да би што прије рашчистио ситуацију на комуникацији Подгорица—Цетиње, штаб групе је одлучио да 6/7. децембра на оба правца изврши противнапад — с 1. и Зетским ударним батаљоном на Горње Кокоте, тр. 253 и Пардос (к. 241), а с 2, 4. и Ловћенским ударним батаљоном на правцу Рваши —Ријека Црнојевића. Батаљони су, тако рећи без припреме, из одбране пошли у противнапад. Ноћу 6/7. децембра 1. и Зетски ударни батаљон овладали су Горњим Кокотима, тр. 253 и Пардосом (к. 241) и потисли непријатеља ка Ситници, али су у зору 7. децембра, под притиском тенкова, артиљерије и авијације, напустили те положаје и повукли се у полазне рејоне. Ни противнапад на правцу Рваши—Ријека Црнојевића није успио.

Увидјевши да није реално процијенио јачину непријатељских снага на комуникацији Подгорица—Цетиње, штаб Ударне групе је у зору 7. децембра донио другу одлуку: да Зетски ударни батаљон затвори правац према Подгорици и штити леђа групи батаљона са те стране; да 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон нападом из Метеризе ослободе Рваше, да затим 2. и 4. батаљон блокирају Ријеку Црнојевића. а Ловћенски да дејствује преко Улића на комуникацију Ријека Црнојевића—Цетиње; да се 1. батаљон из Гољемада,

преко Синьца и Крађедола, пребаци у Додоше, а одатле превезе рибарским чамцима у села Жабљак, Врањину, Превлаку и Дујеву, те да у тим селима разбије четнике и њихову власт и изврши мобилизацију, а затим да, преко Комарна, Трнова и Дупила, продре у Црмницу.

У исто вријеме када су 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон из Метериза напали Рваше и Пржник, а 1. батаљон пошао из Гољемада за Додоше, непријатељ је од Кокота с тенковима, пјешадијом и артиљеријом, уз подршку авијације, одбацио Зетски ударни батаљон сјеверозападно од комуникације Подгорица—Цетиње и с лева напао 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон у Рвашима, одбацио их на запад и спојио се с колоном која је наступала од Цетиња. Затим је посјео положаје западно од комуникација Подгорица—Цетиње, на линији Пржник—Кабечевина—Врањ—Илино брдо. У доњој Љешанској нахији четници су за то вријеме вратили положаје које су раније држали. Појачали су одбрану Рваша и Друшића.

Из Гољемада за Додоше 1. батаљон је кренуо изјутра 7. децембра. Преко Синьца је стигао у Бобију и повезао се с теренским партијско-политичким радницима, од којих је добио подробна обавјештења о ситуацији на терену. До Додоша, у које је стигао око 12 часова, батаљон није наилазио на отпор, али је, услијед тешког и беспутног терена, оставио минобацаче, митраљезе и комору у засеоку села Бобије Крађедолу. И у Додошима се штаб батаљона повезао с теренским партијско-политичким радницима, који су му помагали да продре и у друга села, разоружа сељаке и изведе друге акције. Према договору, штаб батаљона се у Додошима задржао да би од штаба групе дознао какав је исход борбе осталих батаљона. Међутим, уговорена веза није стизала, а борба са сектора Рваша се помјерила према Метеризима, па је штаб одлучио да јединице помјери у Крађедо, на повољније положаје. Како ни ту није стигла веза од штаба групе, батаљон се из Крађедола, усиљеним маршем, 7/8. децембра упутио ка Вуковим зградама. Подробно обавијештен од партијско-политичких руководилаца који су се пробили од Метериза о исходу борби осталих батаљона, о јачини и распореду непријатељевих снага и о распореду јединица и штаба УЂБ, штаб батаљона је проценио да би извлачење преко Рваша било неизводљиво. Стога је одлучио да се батаљон извлачи истим правцем којим је и наступао, тј. преко Љешанске нахије за Метеризе.

Покрет, који је почео око 2 часа 8. децембра, знатно је успорила права провала облака. Послије једног сата марша, у тренутку када је батаљон стигао у шуме Вељег Весца, између Сињца и Брића, на колону се сручио тако снажан пљусак да је батаљон ту морао остати, све до зоре. За то вријеме непријатељ је тенковима посјео комуникацију и испријечио се испред батаљона. То је нагнало штаб батаљона да извлачење јединица врши најтежим тереном — љутим красом Трештеника (к. 351) и Леперића (к. 422), на Врањ. Али баш у тренутку када је готово читав батаљон избијао на западне падине Зле горе и Трештеника, и овдје су се преда њ на комуникацији испријечили тенкови. На колоне батаљона се сручила најприје митраљеска и артиљеријска, а мало касније и авијацијска ватра. Борбу је, на лијевом крилу батаљона, најприје прихватила 3. чета, ојачана митраљеским одјељењем пратеће чете 4. бригаде, обезбјеђујући осталим јединицама батаљона прелазак са те стране. То су искористили 2. чета, митраљески вод и комора батаљона и у једном брзом налету пребацили се преко комуникације. Дохватили су се Вељег драча и посјели положаје за прихват осталих дјелова батаљона. Комуникацију међутим, није успјела да пријеђе и 1. чета. Шта више 1. чета због неодлучности њене команде, па и неких чланова штаба батаљона, баш као и 3. чета, која је штитила лијевм њен бок, читав дан остала на другој страни друма и тек се увече, уз помоћ 2. батаљона и 2. чете и митраљеског вода свог батаљона, пробила преко комуникације. У борбама на комуникацији Подгорица—Цетиње 1. и 2. батаљон, који је 1. батаљону прискочио у помоћ и прихватио га, заплијенили су три њемачка камиона с храном. Одмах је 1. батаљон продужио за село Загору, а 2. батаљон је посјео Вељи и Мали драч. Слиједећег дана 1. батаљон је прешао у Добрску жупу, а 2. батаљон у Метеризе, гдје је био и штаб УГБ.

У борбама од 28. новембра до 9. децембра Нијемци су имали 180 мртвих и 50 рањених, а четници 140 мртвих и 40 рањених војника. Заплијењена су 4 тешка и 2 лака митраљеза, 2 минобацача, 400 пушака, 7 машинки, 9 пиштоља, 1 радио-станица и веће количине муниције, а уништено је 6 камиона и 1 луксузна кола. У селима Богмиловићима, Долу Пјешивачком, Загарачу, Команима, Бандићима и Додошима разоружан је већи број сељака присилно наоружаних

од Нијемаца. У тим борбама је из 1. и 2. батаљона 4. бригаде избачено из строја око 40 бораца и старјешина.[47]

Након борби које је још четири дана водила на одсјеку комуникације Кокоти—Рваши, УГБ је приступила извршавању једног од својих главних задатака — продору у Црмницу. На терену ЈБешанске и Ријечке нахије остали су Зетски батаљон и дијелови Ловћенског одреда, који су обезбјеђивали и позадинске јединице батаљона ударне групе у селу Орасима.

Комуникацију Цетиње—Кошћеле УГБ је пријешла у први мрак 12. децембра на одсјеку Кошћеле—Добрска Плоча и продужила за Горњи Цеклин. Одатле је 1. батаљон требао да наступа правцем Кошћеле—Зачир, да обезбјеђује лијеви бок групе од Кошћела и Ријеке Црнојевића, разбије четнике у Зачиру, а затим да настави правцем Трново—Дупило—Сотонићи. Четврти и Ловћенски ударни батаљон имали су да наступају десно од 1. батаљона, правцем Кошћеле—Љуботињ, да разбију четнике у Чистом Пољу, а затим продуже правцем Мужевићи—Шишовићи—Грађани—-Брчеле. Задатак 2. батаљона, који се кретао десно од 4. батаљона, био је да десним обухватом напада четнике у Чистом Пољу, да обезбјеђује десни бок групе од Цетиња, Обзовице и Брајића, а затим да наступа правцем Прекорница—Подгор—Брчели.

Батаљони су 13. децембра у 1 час и 10 минута избили на друм Кошћеле—Љуботињ и напали четнике. Изненађени четници су одмах почели да се извлаче, али су им 1. и 2. батаљон, крилним обухватом у рејону Дубове и Мужевића, пресјекли главнину и дијелом је заробили. Већину заробљених четника чинили су присилно мобилисани сељаци из Љуботиња, Грађана и Црмнице. Они су, пошто су разоружани, пуштени кућама, а дио њих је добровољно ступио у наше редове. Остатак четника је одступао према Црмници, те је УГБ без отпора наставила наступање све до линије Грађани—Подгор, на коју је избила 13. децембра послије подне. Први батаљон, чија је марш-рута била дужа, тек је

[47] Исто, док. 141, 143, 150 и 157.

Погинули су: борци Бранко Бојовић, Ђорђије Ђ. Вујошевић, Вукић Гојковић, Рајко И. Јовановић, Блажо С Кујовић, Душан К. Мугоша, Чедомир Пејовић, Димитрије Пејовић, Војислав М. Радевић, Велимир С. Радуловић, Владимир С. Симовић, Мирко П. Стојановић, Недељко Д. Чобелић, Момир Шћепановић и Ново Љ. Шћекић; десетари Пашко Стипе Јурас, Рајко Р. Бајић и Илија П. Радовић и водник Вуко Ковијанић; дневник аутора.

13. децембра навече, преко Дупила и Бријега, избио на комуникацију Вирпазар—Брчеле, разбио четнике и посјео положаје у подручју Сотонића, обезбјеђујући се према Вирпазару и Доњој Црмници. Борци 1. батаљона родом из Црмнице брзо су успоставили додир с народом из Сотонића и околних села. Партијско-политички радници који су на том терену дејствовали као герила те су се ноћи испели на Бјеласицу (тр. 550), која доминира Црмницом и околином, и истакли црвену заставу — симбол побједе и позив народу на борбу. Ноћу 13/14. децембра 2, 4. и Ловћенски ударни батаљон напали су Брчеле. Осим црмничких четника, то су село бранили и талијански фашисти. И једни и други су били чврсто ријешени да не одступе, јер су у њему били команда црмничких четника, магацини хране, опреме, наоружања и муниције и логор са око 300 затвореника. Ударна група је одлучно напала то упориште. Послије подне 13. децембра 4. батаљон је пријешао ријеку Ораховицу и, преко Острика, избио на к. 422, одакле је непосредно напао Брчеле, тежећи при том да лијевим крилом избије на комуникацију Вирпазар—Брчеле и опколи село са источне стране; 2. батаљон је, преко Већих Рудина, избио на к. 800 и посјео сјевероисточне падине Гребена, одакле је, преко Горњих Брчела, напао школу и цркву (манастир) у Доњим Брчелима, гдје се налазила четничка команда; Ловћенски ударни батаљон избио је на положаје источно од Гребена, са којих је требао да се спусти на комуникацију и повеже са 4. батаљоном и да с те стране напада Брчеле.

Напад на саме Брчеле почео је, уз претходну минобацачку ватру, 13. децембра у 20 часова. У првом налету батаљони су овладали првим рововима и дјелимично просјекли жицу. Отпор који је непријатељ давао из армиранобетонских бункера и зграда од тврдог материјала био је, међутим, тако жесток да су се батаљони 14. децембра у 5 часова морали повући на линију Утрг—Већа ријека—ЈБутеза. Штаб групе је одлучио да одмори јединице и да напад обнови, 14/15. децембра.

Не знајући што се догодило око Брчела, 1. батаљон је био сву свају пажњу усредсриједио према Доњој Црмници и Вирпазару. Међутим, када је његов штаб дознао да је напад на Брчеле одбијен, нашао се у недоумици шта да ради: или да чека у Сотонићима везу с осталим јединицама, или да се извуче према Дупилу. Одлучио се — за трећу варијанту. Упутио је групу бораца са тог терена из

састава своје 2. чете да лукавством покуша ући у Брчеле. Својој 1. чети, коју је ојачао митраљеским водом и одјељењем минобацача чете пратећих оруђа, наредио је да посједне Бријеге, да прати кретање групе бораца према Брчелима и да јој, у случају потребе, садејствује, те да затвори правце према Дупилу и Вирпазару. Трећа чета, с митраљеским одјељењем чете пратећих оруђа, посјела је положаје источно од Сотоњића и затворила правце према Вирпазару, Доњој Црмници и Паштровској гори. Остатак 2. чете и батаљонска комора прикупили су се у рејону Бријега. Тачно у 14 часова 14. децембра група бораца, с којом је био и командант батаљона, пошла је из Сотоњића комуникацијом ка Брчелима. Посада Брчела је сву пажњу усмјерила према батаљонима који су је претходне ноћи нападали, тако да до уласка у Брчеле група борапа из 2. чете 1. батаљона није ни наилазила на отпор. Штавише, четници и талијански фашисти су претпостављали да то њима иде појачање из Вирпазара.

Лијево и десно од улаза у село, иза жичане ограде, били су бункери од армираног бетона, чије су посаде чинили талијански фашисти наоружани аутоматским оружјем, и једва видљиви ровови, у којима су били црмнички четници и талијански фашисти. Посада бункера је групу бораца из 2. чете 1. батаљона, наоружану са шест пушкомитраљеза и обучену у њемачке и талијанске униформе, дочекала као своје. Наши борци су је за трен ока разоружали, посјели бункере и брзо очистили ровове, па је око манастира, школе, логора и других пунктова у селу настала права паника. Већина четника се разбјежала и посакривала, а дио њих, с рањеним командантом Гојнићем, побјегла је долином Ораховачке ријеке за Вирпазар. Талијански фашисти забарикадирани у манастиру били су до задњег ликвидирани. Прва чета је са Бријега напала четнике који су одступали Ораховачком ријеком, нанијела им губитке и ушла у Брчеле. За вријеме чишћења Брчела отворен је заробљенички логор. Сусоет логораша и њихових ослободилаца био је диољив, наоочито сусрет бораца са својим породицама и најближима. Пошто им је дато нешто опреме, одјеће и хране из заплијењених резеови, логораши су пошли својим кућама, у Паштровиће и Црмницу.

Убрзо су у Брчеле ушли и остали батаљони. Тада је штаб УГБ дао јединицама ове задатке: 4. батаљон је оријентисан, долином Ораховачке ријеке, према Вирпазару; 2.

батаљон, десно од комуникације Брчеле—Вирпазар, према Лимљанима и Бољевићима; Ловћенски ударни батаљон, без једне чете, да обезбиједи десни бок групе од удара са Паштровске горе и Созине, а једна чета да прикупља и среди плијен у Брчелама; 1. батаљон је оријентисан дуж комуникације Брчеле—Вирпазар, ради непосредног напада на Вирпазар, камо је већ била пошла његова 3. чета.

Послије уласка УГБ у Брчеле Нијемци су хитно интервенисали. Одмах су, не само из оближњих упоришта на обали и из залеђа, већ и из Скадра, почели довлачити јаке снаге, које су 15. децембра из подручја Вирпазара кренуле у напад према Брчелима и до 16 часова избиле надомак села. Да се батаљони не би упуштали у теже борбе, штаб УГБ је одустао од напада на Вирпазар и Доњу Црмницу и наредио јединицама да се извлаче правцем Брчели—Радомир—Трново—Смоковци—Дубова—Зачир—Улићи—Боково. Група батаљона се одлијепила од Нијемаца 15/16. децембра и преко Грађана, Љуботиња и Горњег Цеклина запутила се ка комуникацији Ријека Црнојевића—Цетиње. У настојању да спријече продор УГБ на сјевер, Нијемци, четници и талијански фашисти су посјели комуникацију и припремили је за одбрану. Међутим, наши су батаљони успјели да се пробију: 1. и 2. батаљон у рејону Хана Машановића, а 4. и Ловћенски у рејону Добрске Плоче. Већ 16. децембра су 1. и 2. батаљон стигли у село Горње Улице, а 4. и Ловћенски продужили за село Боково. Батаљони су се одмах повезали с јединицама које су обезбјеђивале територију сјеверно од комуникације. Ударној групи су се прикључиле батаљонске коморе.

Без обзира на то што група није успјела да прође читавом Црмницом, резултати њених борби били су врло значајни. Морал разбијених црмничких четника био је пољуљан. Убијено је 68 талијанских фашиста, 20 Немаца и 13 четника; рањено је 40 Немаца и више четника, а око 180 четника је заробљено. Један број заробљених четника добровољно се јавио у наше јединице, а остали су разоружани и пуштени кућама. Заплијењена су 3 минобацача, 7 тешких и лаких митраљеза, 405 пушака, 57.000 пушчаних и митраљеских метака, 15.000 бомби, 10 буради експлозива, 300 пари војничких ципела, 500 пари рубља и толико пари чарапа, веће количине брашна, одјеће, обуће и другог материјала. Из логора је ослобођено 300 родољуба, што је имало великог политичког одјека у народу. Наше су се јединице снабдјеле

оружјем и муницијом, а одјећа и обућа су нашим борцима на лицу мјеста подијељене. Осамдесет товара муниције и оружја коњима је пребачено сјеверно од комуникације Ријека Црнојевића—Цетиње. Дио одјеће, животних намирница и опреме подијељен је народу околних мјеста, а онај дио плијена који се није могао искористити спаљен је. Из 1. и 2. батаљона 4. бригаде, у тим борбама избачено је из строја око 10 бораца и старјешина.[48]

Из Улића су 1. и 2. батаљон продужили за села Метеризе, Добрску Жупу и Градац, са задатком да дејствују на дионици комуникације Подгорица—Цетиње између Шинђона и ЈБешанске нахије. Четврти и Ловћенски ударни батаљон, без једне чете, продужили су за села Боково, Ђиновиће и Штитаре, из којих су дејствовали у Катунској нахији и са линије Градац—Буроње упадали у Доњу ЈБешанску нахију. Једна чета Ловћенског ударног батаљона је из рејона Улића контролисала комуникацију Ријека Црнојевића—Цетиње и правце према Цетињу, ЈБуботињу и Ријеци Црнојевића. Остале јединице Ловћенског одреда и Зетски ударни батаљон дејствовали су у Катунској и ЈБешанској нахији.

Одбрану комуникације Подгорица—Цетиње непријатељ је послије продора наше групе на сјевер ојачао, особито положај од Пржника, преко Кабечевине, Врања и Илина брда, до Кокота. С тих положаја су Нијемци, четници и талијански фашисти, уз подршку артиљерије, тенкова са комуникације и авијације, која је полетала с аеродрома у Подгорици, вршили честе испаде на слообдну територију. Веза између села источно од комуникације и оних у Доњој Љешанској нахији била је прекинута. Да би брже интервенисао дуж комуникације, непријатељ је привукао јаче снаге у Ријеку Црнојевића. Борбе на том сектору, на дијелу саобраћајнице између Пржника и Кокота, све више су примале карактер фронталних сукоба.

У намјери да избјегне исцрпљујуће борбе и непотребне губитке, да одвоји четнике од Нијемаца и талијанских фашиста како би потом четнике разбио, а Нијемце и талијанске фашисте сабио у Подгорицу и Ријеку Црнојевића, штаб Ударне групе је одлучио да 23/24. децембра изврши напад

[48] Зборник, том III, кн>. 6, док. 170.

Погинули су: борци Војислав Р. Радевић и Душан М. Радуловић; десетар Петар Вјештица; водник Урош Ивановић и заставник Васо Ј. Ђуровић са 8-годишн>им сином Ђоком; дневник аутора.

на дионицу пута између Пржника и Илиног брда. Стога је свом 2. батаљону наредио да, из рејона Метериза, нападне Пржник и Кабечевину, да разбије непријатеља на тим положајима, избије на комуникацију у подручју Павлове стране, да пут поруши и затвори правце према Ријеци Црнојевића. Задатак да из рејона Добрске Жупе нападне одсјек комуникације Кабечевина—Врањ, да разбије непријатеља, очисти село Рваше, овлада комуникацијом и поруши је на одсјеку Килибарда—Зла гора добио је 1. батаљон, а 4. и Зетски ударни батаљон — да преко Илина брда крену на Доњу Љешанску нахију. Ловћенском ударном батаљону штаб групе је наредио да остале батаљоне, док буду нападали комуникацију, штити од Цетиња и Ријеке Црнојевића.

Батаљони су кренули у одређено вријеме, али се због тешког терена, велике помрчине и јаке кише њихов напад тако споро развијао да су у току ноћи једва успјели да се приближе комуникацији и овладају Пржником, Кабечевином, ±5еликим Драчом и Илиним брдом. Са тих положаја су 24/25. децембра продужили напад, разбили непријатеља и порушили комуникацију на више мјеста од Шинђона до Леперића. Међутим, услијед јаког притиска непријатеља из Подгорице и Цетиња, батаљони су се 26. децембра повукли у полазне рејоне. Из њих су, ипак, ограничили непријатеља на дејства дуж комуникације. Нијемци и талијански фашисти су имали већи број мртвих и рањених, четници су разбијени и дјелимично одвојени од Нијемаца, а заплијењене су и веће количине оружја, муниције и животних намирница. Из 1. и 2. батаљона 4. пролетерске избачено је из строја око 10 бораца и старјешина.[49]

Послије тих борби и повлачења батаљона у полазне рејоне, штаб групе је одлучио да 1. и 2. батаљон и једна чета Ловћенског ударног батаљона изврше још један упад у Црмницу, прије свега из политичких разлога, а да Зетски, Ловћенски и 4. батаљон 5. бригаде и даље дејствују на дотадашњој просторији и појачају притисак на комуникацију Подгорица—Цетиње како би олакшали продор 1. и 2. батаљону у Црмницу. Међутим, Нијемци су у међувремену знатно ојачали посаде на Кошћелима, Добрској Плочи, Добрштаку и Белведеру. У Љуботињу су организоване жандармеријске станице, а у Црмници су се поново организовали

[49] Погинули су: борци Недељко Ђ. Чабаркапа и Драгутин С. Шуковић и десетари Милосав Р. Љутић и Велимир Флего; дневник аутора.

четници. У Вирпазару, Сутораману, Бару и Петровцу удвостручене су њемачке снаге.

За Црмницу су 1. и 2. батаљон кренули 28. децембра од Метериза преко Добрске Плоче и Горњег Цеклина, до Љуботиња. Батаљони су наступали у једној колони. Од Љуботиња је 1. батаљон скренуо према Зачиру, гдје је требало да разоружа жандаре, а одатле да продужи преко Смоковца и Попратнице и да до ноћи 29. децембра избије у Дупило, похвата и казни кривце за убиства наших бораца, па да затим, преко Бријега и Сотоњића, продужи за Глухи До, камо треба да стигне у зору 30. децембра како би затворио правце према Вирпазару и Бољевићима. Други батаљон је, након покрета из Љуботиња, имао да разоружа жандаре у Чистом Пољу, затим да, преко Мужевића и Грађана, продужи за Брчеле и Глухи До, посједне Расоватић, Илијино брдо и Крушкову главу и затвори правце према Созини и продре ка Лимљанима. Чета Ловћенског ударног батаљона, је послије избијања у Горњи Цеклин имала задатак да дијелом снага осматра комуникацију Ријека Црнојевића—Цетиње, а дијелом да прије̂ђе у Љуботињ, ради одржавања везе с 1. и 2. батаљоном.

Нијемачке и четничке посаде на Добрској Плочи и Кошћелама примијетиле су прелазак наших јединица преко комуникације, али се нијесу усуђивале да се упусте у борбу. Жандари из Зачира и Чистог Поља побјегли су испред 1. и 2. батаљона за Ријеку Црнојевића, те су наше јединице и од Љуботиња наступале без задржавања. Навече 29. децембра 2. батаљон је разбио четнике у Брчелима, а 1. батаљон је похватао неколико четника из Дупила и ликвидирао командира њихове чете Тмушића. Послије чишћења Брчела и Дупила, оба су батаљона продужила за Глухи До, у који су стигли у зору 30. децембра.

Поновни долазак пролетерских батаљона у Црмницу изазвао је брзу реакцију Нијемаца. За борбу против наших двају батаљона они су ангажовали све своје и четничке снаге тог и оближњих подручја, и 30. децембра од Бара, Созине и Петровца су кренули у концентричан напад. У подручју Глухог Дола и Сотоњића напали су 1. и 2. батаљон — у исто вријеме од Вирпазара и Обзовице. Њемачке снаге које су наступале од Вирпазара најприје су, ради пресријетања батаљона при извлачењу из Глухог Дола, посјеле линију Сотоњићи—Бријеге—Буковик, а затим напали наше батаљоне. У таквој, неочекиваној ситуацији, 1. батаљон је

својом 1. четом посјео положаје на линији к. 264—Јасен——Релићи и затворио правац према Лимљанима, 2. четом Крушкову Главу, Горње Село и Никшевиће и затворио правце према Созини и Мијовића кршу, а 3. чету је прикупио у рејону Веље главе, у резерви. Други батаљон је напао и разбио непријатеља на линији Сотонићи—Бријеге——Буковик и послије двочасовне жестоке борбе успио да пробије непријатељски обруч, чиме је омогућио извлачење оба батаљона из окружења. За то вријеме 1. батаљон је успио да задржи непријатеља преко поља и од Лимљана и почео да се постепено извлачи, те су оба батаљона 30/31. децембра напустила Црмницу и 31. прије зоре избила у Прекорниду. Једна чета 2. батаљона је из Прекорнице пошла за Пачараће, у коме је разоружала сељаке које су четници принудно мобилисали.

Док су се два пролетерска батаљона бавила у Црмници, Нијемци су још више појачали одбрану комуникације како би на сваки начин спријечили повратак наших снага из Црмнице. Дејствујући у тој ситуацији брзо и енергично, 1. и 2. батаљон и чета Ловћенског ударног батаљона, су се у 1 час 1. јануара 1944. прикупили у засеоцима Вукмировићима и Доњем Крају Горњег Цеклина. Задржавати се у тим засеоцима, смјештеним у рупи испод саме комуникације, било је веома опасно. Због тога је, послије краћег задржавања у Горњем Цеклину, штаб групе одлучио да се оба батаљона и чета Ловћенског ударног батаљона, заједно пробију преко комуникације на одсјеку између Кошћела и Добрске Плоче, широком око 300 метара. Други батаљон је одмах упућен у претходницу, иза њега се кретао 1. батаљон, а на зачељу чета Ловћенског ударног батаљона. Сачекавши да 2. батаљон избије на комуникацију, непријатељ је на њега отворио жестоку ватру са свих положаја и из свих оружја и привремено га задржао. Тада је штаб 1. батаљона самоиницијативно, на одсјеку Михаљевићи—Добрска Плоча, убацио у борбу једну чету, која је у првом јуришу сломила отпор непријатеља. За њом су одмах кренуле и прошле остале јединице. Већ 1. јануара прије подне све су јединице избиле у подручје Горњих Улића. Одатле су 1. и 2. батаљон продужили за села Чешљаре, Метеризе и Добрску Жупу. На тој територији су остали до 4. јануара и повезали се с осталим јединицама Ударне групе које су дејствовале на међупростору Ријека Црнојевића—Кокоти.

Премда су 1. и 2. батаљон кратко вријеме боравили у Црмници, и тај њихов, други, продор снажно је одјекнуо

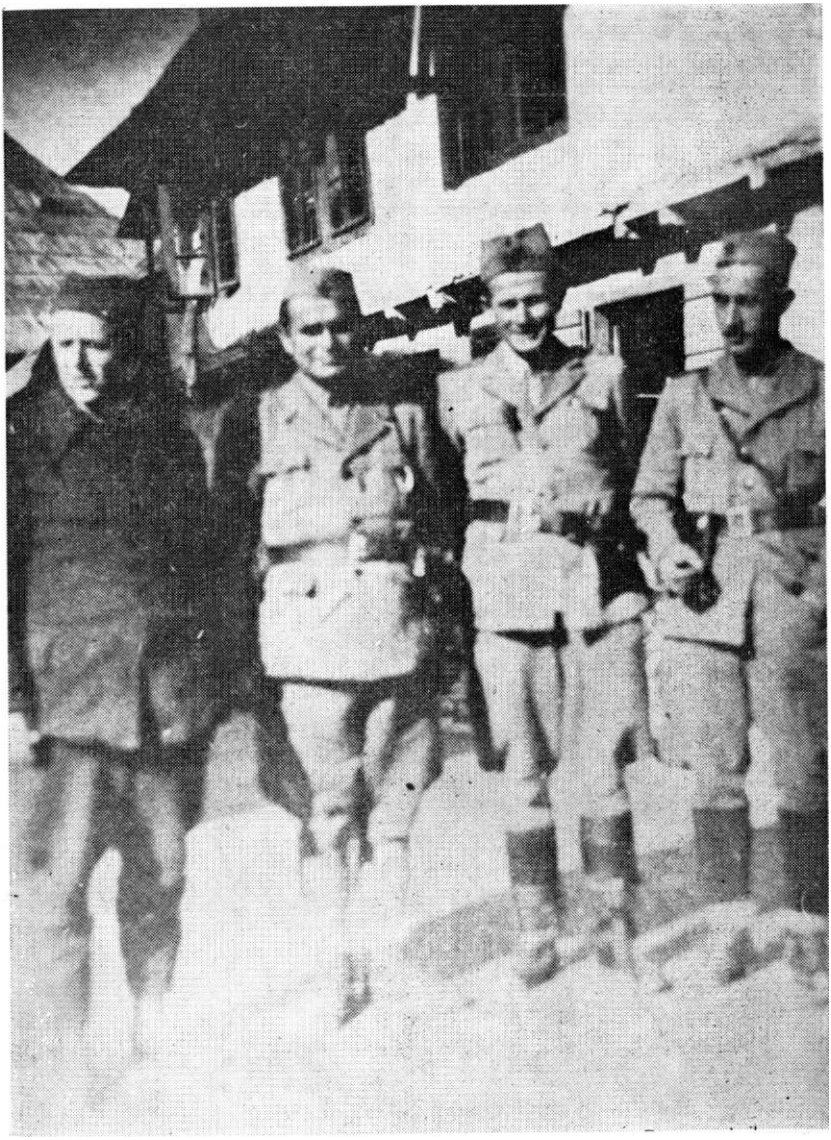

Група руководилаца 4. бпигаде: Панто Малишић, Мирко Ванић, Нико Стругар и Блажо Јанковић, Иванград, 7. новембар 1943.

Група бораца 4. пролетерске.

Група руководилаца 4. бригаде са официром за везу албанских партизана (други с лијева).

у овом устаничком. крају. У тим борбама, које су кратко трајале, пролетери су убили 63 Нијемца и више њих ранили. Знатне су губитке нанијели издајницима — црмничким четницима. Из 1. и 2. батаљона избачено је из строја око 15 бораца и старјешина. Ипак је крупнији резултат акција био у томе што је народу слободарске Црмнице враћена вјера у брзо ослобођење.[50]

У ноћи 4/5. јануара група батаљона је извршила напад на непријатељеве положаје од Пржника до Леперића. Други батаљон је нападао одсјек Козица—Друшићи, правцем Кабечевина—Баса. Задатак му је био да избије на комуникацију и затвори правац према Ријеци Црнојевића. Одсјек саобраћајнице мзмеђу Друшића и Рваша, правцем Метеризи—школа у Рвашима—Друшићи нападао је 1. батаљон. Он је имао да разбије непријатеља и уништи његову артиљерију у рејону Рваша и Рибаша. Задатак 4. батаљона 5. бригаде и Ловћенског ударног батаљона био је да комуникацију нападну на одсјеку између Рваша и Илиног брда, да разбију непријатељеву одбрану и да у подручју Царевог лаза поруше комуникацију и затворе правац према Подгорици. Напад је почео 4. јануара у 21 час. У двочасовној борби 1. и 2. батаљон су овладали комуникацијом од Козице до Леперића, а потом преко Рваша и Друшића избили на западну обалу Скадарског језера. Нијемци и талијански фашисти су се повукли према Ријеци Црнојевића и посакривали у литицама врлетне Килибарде, Кабечевине и Басе, а четници су рибарским чамцима умакли преко Скадарског језера на острво Андријску гору, у села Додоше, Врањину, Жабљак <и Понаре. Постављене задатке успјешно су извршили и 4. и Ловћенски ударни батаљон.

У тим борбама непријатељу су нанијети знатни губици. У селима Рвашима и Друшићима разоружани су присилно мобилисани сељаци и пуштени кућама. Неколицини изразитих непријатеља конфискована је имовина, углавном дио животних намирница. Заплијењено је доста оружја, муниције и опреме, а уништене су двије хаубице и један противтенковски топ. Магацин муниције и опреме у Рибашима, који је био поред саме комуникације, запаљен је, јер се

[50] Четврта пролетерска бригада 1942—1952, стр. 202.
Зборник, том III, књ. 6, док. 193.
Исто, књ. 7, док. 4.
Погинули су: борци Бранко Марковић, Војин Ђ. Мијовић, Јагош П Фуштић и Милун Р. Раковић и десетари Раде Грге Буха, Радош К. Драшковић и Трипко Ј. Радуловић; дневник аутора.

није могао евакуисати. Први и Други батаљон Четврте бригаде имали су 7 бораца избачених из строја.

Послије те акције, кроз Рваше и Друшиће, Бобију и друга села поред језера могли су се слободније кретати партијско-политички радници и дјеловати у народу, јер непријатељ тај крај није посједао као раније.

Батаљони су се 5. јануара вратили у полазне рејоне, одакле је 1. батаљон прешао у село Орахе. Ту је, по наређењу штаба 2. корпуса од 30. децембра, примио 50 рањеника УГБ и с њима кренуо за Колашин. На дуг и исцрпљујући марш батаљон је кренуо 6. јануара. Дан касније стигао је у Велестово, а 8. јануара, послије напорног и дугог марша, по снијегу и невремену, преко Копитника, успио је да се с рањеницима, од којих су многи били на носилима, пробије између Вељег и Малог Гарча до села Долова. Послије припрема, које су трајале читавог дана 9. јануара, батаљон је наредне ноћи пријешао преко набујале Зете код Слапа, а одатле усиљеним маршом продужио за Петровиће и у њима преданио 10. јануара. Дан касније је, послије марша преко Вјетарника, стигао у Лијеву Ријеку и Лопате, а 12. јануара у Колашин. Пошто је у Колашину предао рањенике дивизијској болници, 1. батаљон је 13. јануара продужио за Мојковац. Послије три дана које је провео на одмору у селима Подбишћу и Бјеловићима, 17. јануара је кренуо за Беране. Преко Бјелаоице је, газећи снијег дубине једног метра, маршевао пуна два дана.[51]

Послије одласка 1. батаљона с рањеницима за Колашин, ударна група је, у садејству с Ловћенским и Зетским одредом, наставила дејства на широком простору између Скадарског језера и Подгорице, Никшића и Билеће, Грахова, Цетиња и Приморја. Док је Команско-загарачки батаљон Ловћенског одреда чистио од четника села око Даниловграда, 2. батаљон 4. пролетерске бригаде чистио је Његуше и 11/12. јануара разоружао већи број присилно мобилисаних сељака и том приликом убио 1 четника, 1 ранио, а 10 њих заробио. Група је све до 16. јануара чистила од четника села на међупростору Загарач—Његуши—Скадарско језеро, организовала народноослободилачке одборе и мобилисала људство за формирање нових и попуну старих јединица.

За то вријеме су се четници из околине Даниловграда поново организовали и припремали да нападну наше снаге.

[51] Четврта пролетерска бригада 1942—1952, стр. 203. Зборник, том III, књ. 6, док. 191 и 196.

У томе их је, међутим, предухитрио штаб групе, напавши их 4. батаљоном 5. бригаде, Ловћенским ударним батаљоном и једном четом 2. батаљона 4. бригаде на простору Даниловград—Спуж. Напад је потпуно успио и четнички су планови били осујећени. У борбама против бјелопавлићких четника један борац из чете 2. батаљона 4. бригаде је теже, а два су лакше рањена. За то вријеме је 2. батаљон упао у село Томиће у Катунској нахији и разоружао 15 присилно мобилисаних сељака. Он је одмах затим изашао из састава ударне групе и до 25. јануара, преко ријеке Зете, села Мартинића, Биоча и Лијеве Ријеке, стигао у Јабуку, одакле је 26. јануара пребачен на сектор Андријевице. Остале јединице ударне групе батаљона су и даље дејствовале на територији Старе Црне Горе.[52]

Ударна група батаљона, узев у цјелини, извршила је постављени задатак. Њемцима и квислинзима нанијела је озбиљне губитке у људству, наоружању и опреми. Група је разбила четнике и њихов покрет. Потпуно је пореметила систем непријатељске одбране, нарочито у Приморју. Њемце је сабила у неколико већих гарнизона и натјерала их да се бране. Група је постигла и крупне политичке резултате. Подигнут је морал народа, враћена му је вјера у скоро ослобођење. Ца том подручју су се од тада све брже стварале нове јединице и организовали народноослободилачки одбори. Ловћенски одред је сваким даном био све бројнији и јачи. За вријеме боравка на његовом подручју, 1. и 2. батаљон 4. пролетерске бригаде попунили су се с више од 100 веома добрих бораца.

Дејства у долини Лима од Мурине до Бродарева

Од одласка 1. и 2. батаљона у југозападну Црну Гору, крајем новембра, до почетка њемачке операције „Кугелблиц", 5. децембра, 4. бригада је била стално ангажована у долини Лима. Њен 3. батаљон је штитио подручје Бијелог Поља, водио борбе на правцима према Бродареву и Сјеници са Њемцима, албанском квислиншком војском, муслиманском фашистичком милицијом и четницима. Затварајући правце према Чакору, Плаву и Гусињу, 4. батаљон је шти-

[52] Зборнмк. том III, кн>. 6, док. 191 и 196.

тио рејон Андријевице, а чистећи Шекулар заробио 65 четника (од којих је 60 пуштено кућама, а 5 предато народном суду) и заплијенио 3 митраљеза и 60 пушака. Затварајући правце према Рожају и Сјеници, 5. батаљон је штитио рејон Берана, а чистећм терен од четничких група заробио 24 четника (од којих је 20 пуштено кућама, а 4 су предата народном суду) и заплијенио 20 пушака.[53] Штаб, чета пратећих оруђа, интендантура с комором и бригадна болница, у којој се број рањеника и болесника попео на 68, налазили су се у Беранама и непосредној околини.[54]

На положајима око Берана и Андријевице и између тих мјеста бригаду је затекао и почетак њемачке операције „Кугелблиц". Офанзива је почела продором јединица њемачке 1. брдске дивизије и 4. пука „Бранденбург" из Сјенице у Пријепоље и Пљевља, одакле је главнина њемачких снага продужила ка долини Дрине, а дио према Бијелом Пољу, Шаховићима и Ђурђевића Тари.[55]

Да би спријечио непријатељев продор према Бијелом Пољу, Шаховићима и Ђурђевића Тари, штаб 2. ударног корпуса је наредио штабу 3. ударне дивизије да одбаци нападача са тих праваца. Ради успјешнијег извршења задатка, штаб корпуса је штабу 3. дивизије потчинио и 4. пролетерску бригаду. Ојачавши је Комским одредом и 1. и 2. бригадом талијанске дивизије „Гарибалди", штаб 3. дивизије је 4. бригади наредио да организује одбрану Бијелог Поља и Слијепач-Моста, да не допусти непријатељу дубљи продор на тим правцима, те да штити подручје Берана и Андријевице и затвара правце према Сјеници, Рожају, Пећи, Плаву, Гусињу и Комовима. Бригади је наређено и то да, у случају јачег притиска непријатеља, снаге из подручја Бијелог Поља и Слијепач-Моста оријентише према Мојковцу, а снаге из подручја Берана и Андријевице према Матешеву. За одбрану Бијелог Поља је, поред 3. батаљона 4. бригаде, ангажован и један батаљон Бјелопољског одреда, а на правцу Шаховића 6. црногорска бригада.[56] Међутим, због погоршане ситуације на правцу Шаховића, 3. батаљон 4. бригаде је већ 7. децембра пребачен у рејон Слијепач-Моста. То је искористио непријатељ који је наступао долином Лима — потиснуо је батаљон Бјелопољског одреда и овладао Бијелим Пољем. Њемци су 8. децембра наставили дејства на

[53] Исто, док. 141.
[54] Исто, док 125.
[55] Исто, док. 125 и 133.
[56] Исто, док. 141, 143, 150, 153 и 157.

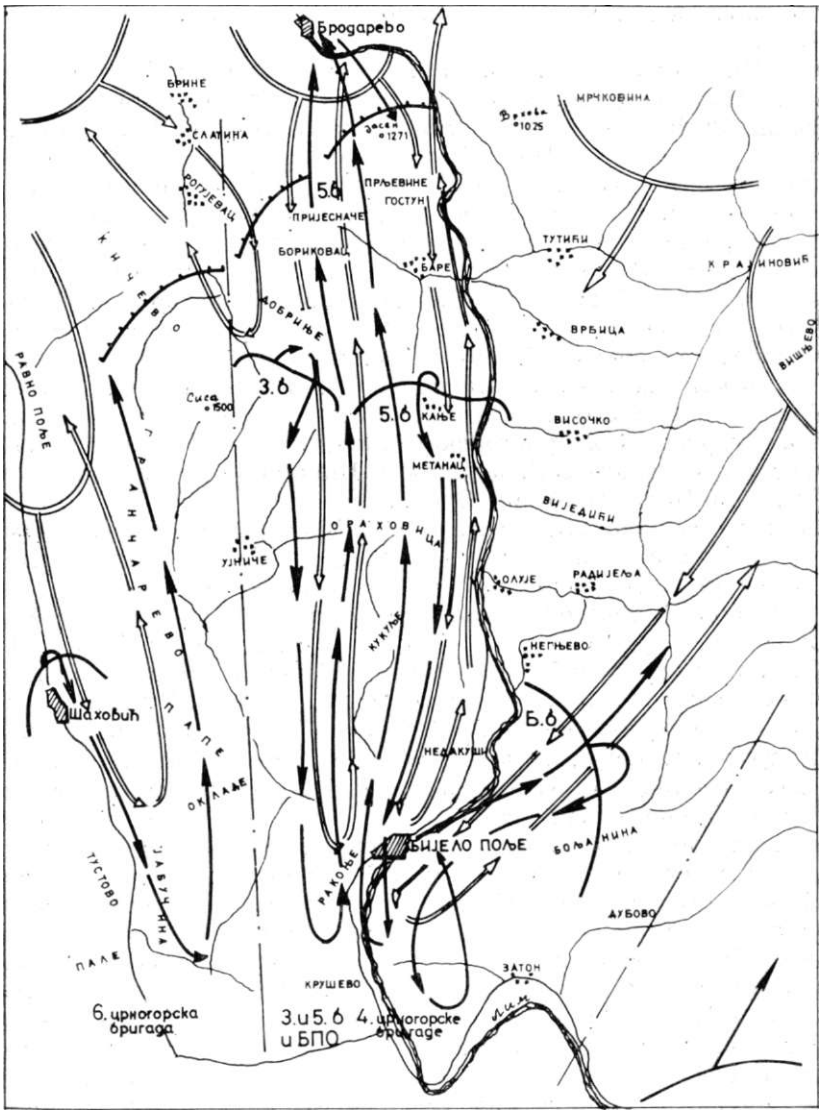

Борбе бригаде на правцу Бијело Поље—Бродарево—Пријепоље, прва половиша децембра 1943.

оба правца и избили у Павино Поље и јужно од Бијелог Поља.

На такав развој догађаја штаб 4. бригаде је реаговао тако што је одмах наредио 3. батаљону да упорно брани рејон Слијепач-Моста и затвара правац према Шаховићима, а у рејону Бијелог Поља је пребацио свој 5. батаљон и чету пратећих оруђа како би спријечили даљи непријатељев продор долином Лима. Свој 4. батаљон штаб бригаде је из Андријевице пребацио у Беране. Батаљон је посјео положаје према Рожају и Сјеници, положаје на којима је била и 2. бригада „Гарибалди". Комски одред и 1. бригада „Гарибалди" су, из рејона Андријевице и Мурина, затварали правце према Комовима, Плаву и Чакору.

Фронт на правцу Бијелог Поља, Шаховића и Пљеваља брзо је стабилизован. Зато је штаб 3. дивизије наредио 4. пролетерској и 6. црногорској бригади да 9/10. децембра нападну и ослободе Бијело Поље и Шаховиће. Непријатеља у Бијелом Пољу и према Бродареву напао је 5. батаљон 4. бригаде са положаја из Врапчијег Поља, низводно долином Лима. Његов је задатак био да ослободи Бијело Поље и што дубље продире долином Лима ка Бродареву. Лијево од 5. батаљона и десно од 6. црногорске бригаде нападао је 3. батаљон, који је имао задатак да дијелом снага садејствује 5. батаљону при ослобођењу Бијелог Поља, а дијелом снага 6. црногорској бригади при ослобођењу Шаховића, те да затим наступа источним падинама планине Лисе ка Бродареву. Чета пратећих оруђа, из подручја Равне Ријеке, имала је да подржава напад 5. батаљона на Бијело Поље, а потом да једно одјељење минобацача упути у састав 3. батаљона, с тим што ће она и даље подржавати наступање 5. батаљона.

Десетог децембра су 3. и 5. батаљон ослободили Бијело Поље, сјутрадан село Кање и брдо Јасен, а 12. децембра су овладали линијом Слатина—Граб. Са тих положаја су до 20. децембра затварали долину Лима и непосредно угрожавали непријатеља у Бродареву. За то вријеме је 6. црногорска овладала Ковреном, а 3. пролетерска је одбацила Њемце са Ђурђевића Таре у Пљевља. Тако је фронт на правцу Бродарева и Пљеваља стабилизован на линији Слатина—Граб——Коврен—Косаница. Тих дана је умјесто Љуба Вучковића, који је постао командант 2. пролетерске дивизије, за команданта 4. пролетерске бригаде одређен Саво Бурић, дотадашњи командант 2. далматинске бригаде.[57]

[57] Исто, док. 187 и 188.

При ослобађању Бијелог Поља јединице 4. бригаде су убиле 25 четника и милиционера, заробиле 12 четника и 15 милиционера и заплијениле 40 пушака и веће количине муниције и другог материјала. У борбама за Кање убиле су 45 непријатељских војника и заплијениле 30 пушака и прилично количину муниције, а у борбама за брдо Јасен заробиле 84 четника.[58]

Послије повлачења Нијемаца са Косанице, из Шаховића и Бијелог Поља, јединице 2. ударног корпуса су дејствовале против четника и на комуникацијама у захвату своје операцијске просторије. Још већа пажња је поклоњена консолидацији слободне територије, политичком раду у народу, организацији народне власти, мобилизацији људства и другим питањима. Међутим, њемачки транспорти су се и даље кретали комуникацијом Нови Пазар—Сјеница—Пријепоље—Пљевља—Горажде. Штавише, непријатељ је, ради бољег обезбјеђења те комуникације, припремио и један напад на слободну територију. Требало је да у њему учествује 600 четника из Пријепоља, који су добили задатак да преко Врбнице и Тупића продру према Бијелом Пољу. Непријатељ је, сем тога, у Сјеници, Рожају, Плаву и Гусињу прикупљао албанску квислиншку војску, муслиманску фашистичку милицију и четнике како би и с њима напао Бијело Поље, Беране и Андријевицу и овладао долином Лима.[59] У борбама у долини Лима до 25. децембра из 3, 4. и 5. батаљона 4. бригаде је избачено из строја око 30 бораца и старјешина.[60]

Да би заштитио долину Лима од Мурине до Бродарева и затворио правце према Пријепољу, Сјеници, Рожају, Пећи, Плаву, Гусињу и Комовима, штаб 4. пролетерске је свом 3. и 5. батаљону и батаљону Бјелопољског одреда и чети пратећих оруђа, размјештеним у ширем подручју Бијелог Поља, поставио задатак да ослободе Бродарево и заштите долину Лима и Бијело Поље од продора непријатеља из Пријепоља и Сјенице. Седму црногорску и 2. бри-

58 Исто, док. 191 и 196.

59 Исто, док. 191.

60 Погинули су: борци Миљан Асановић, Божо М. Вељовић, Јово М. Вујошевић, Павле М. Дапчевић, Данило М. Ђуровић, Ђорђије Н. Грдинић, Војислав М. Петрушић, Радомир Р. Петровић, Михаило С. Цицмил, Момир М Церовић, Јован Шабан, Раде Шекуларац и Александар Р. Шћепановић; десетари Ђоша Ђорђе Тодоровић и Стојан Ј. Цицмил; економ чете Марко Д. Мрдаковић; замјеник командира чете Мехо М. Максић и политички комесари чете Марко Ш. Мартиновић и Гавро Б. Чавор; дневник аутора.

гаду „Гарибалди" поставио је дуж десне обале Лима, од Бијелог Поља до Берана, на линији Бистрица—Ракља—Иванье—Горажде, и наредио им да штите долину Лима и затварају правце који преко Пештера воде ка Сјеници и Рожају. Четвртом батаљону, који је био у рејону Горажда, дао је задатак да штити Беране и затвара правце према Сјеници и Рожају, а Комском одреду и 1. бригади „Гарибалди", размјештеним у подручју Андријевице и Мурине, наредио је да затварају правце према Калудри, Пећи, Плаву, Гусињу и Комовима. Лијево од 4. бригаде, у рејону Камене горе и Јабуке, дејствовали су дијелови 3. пролетерске и 3. бригаде „Гарибалди", на правцу Шаховићи—Пљевља 6. црногорска, а у долини Таре 5. црногорска бригада.[61]

Извршавајући наређење штаба бригаде, који се с позадинским јединицама и даље задржавао у подручју Берана, 5. батаљон, 4. бригаде је 25. децембра ослободио Бродарево, али га је дан касније, под јаким притиском непријатеља, морао напустити. Ипак га је тог истог дана, 26. децембра, заједно са 3. батаљоном и батаљоном Бјелопољског одреда, поново ослободио. И док је у Бродареву остао батаљон Бјелопољског одреда, 5. батаљон је, ојачан противтенковским оружјима пратеће чете, посјео Јасен, а 3. батаљон и чета пратећих оруђа рејон Бијелог Поља. У борбама које су са тих положаја водили до средине јануара батаљони су успјели да одбаце на сјевер муслиманску фашистичку милицију, албанску квислиншку војску и четнике и да заштите долину Лима, Бродарево и Бијело Поље. У тим борбама из 4. бригаде избачено је из строја око 10 бораца и старјешина.[62]

За то вријеме су и остале наше јединице водиле успјешне борбе против Нијемаца, албанске квислиншке војске, муслиманске фашистичке милиције и четника, те је у читаквом Санџаку ситуација била повољна за снаге НОВЈ. Међутим, Нијемци су 16. јануара 1944. јачим снагама, уз подршку артиљерије, тенкова и авијације, кренули из Пљеваља према Коврену, а из Пријепоља долином Лима према Бродареву и Бијелом Пољу. У долини Лима, на положајима испред Бродарева, већ првог дана дочекали су их 3. и 5. батаљон и чета пратећих оруђа 4. бригаде и батаљон Бје-

—.

[61] Зборник, том III, књ. 6, док. 191.

[62] Исто, док. 193 и 196.

Погинули су: борци Саво Ј1 Вујошевић, Вукан М. Гаговић, Мијан М. Јововић и Радован В. Ласица; десетар Радован В. Радовић и политички делегат вода Светозар С. Чуровић; дневник аутора.

лопољског одреда. Они су до 22. јануара водили упорну задржавајући борбу, а онда су с линије Миоча—Кања прешли у противнапад и сабили непријатеља у Бродарево. У борбама око Бродарева непријатељ је имао око 15 мртвих и рањених. Из 3. и 5. батаљона 4. пролетерске је избачено из строја око 30 бораца и старјешина. Тада је 3. батаљон посјео положаје сјеверно од Бијелог Поља и затворио долину Лима, а 5. батаљон и чета пратећих оруђа повукли су се на одмор у подручје Бијелог Поља.[63]

Снаге НОВЈ у долини Лима непријатељ је напао и с других праваца. Тако је 22. јануара око 2.000 припадника муслиманске фашистичке милиције, албанске квислиншке зојске и Нијемаца избило од Рожаја у рејон сјевероисточно од Берана. Обавијештен о концентрацији и покретима њемачких и квислиншких снага према Беранама, штаб бригаде је, да би предухитрио непријатеља и спријечио га да заузме Беране, одлучио да својим 1. и 4. батаљоном и 2. бригадом „Гарибалди", 23. јануара у 4 часа, нападне ту непријатељеву групацију. Стога је свом 1. батаљону, који је тек био стигао из Старе Црне Горе, наредио да увече 22. јануара крене из Берана, преко Будимља, за Горажде и до 4 часа 23. јануара посједне положаје на линији Стијена——Плоча (1119)—Турјак, да с двјема четама нападне села Врбицу, Трпези, Лагаторе и Калицу, а с једном да, преко Турјака, дејствује према Ћафи и обезбиједи десни бок батаљона од напада из Рожаја. Другој бригади „Гарибалди", без једног батаљона, и једној чети 4. батаљона наређено је да се ноћу 22/23. јануара прикупе у рејону Горажда, да до 4 часа 23. јануара посједну положаје на линији Дуб (к. 997)—Бучје и да са њих крену у напад правцем: западна ивица села Врбица—Лагатори—Понор, те да садејствују 1. батаљону у чишћењу Врбице, Лагатора и Трпеза, а 4. батаљону у чишћењу Петњице, Годочела, Радманаца и Туцања. Свом 4. батаљону штаб бригаде је наредио да заједно с батаљоном 2. бригаде „Гарибалди", са линије Иваново брдо

[63] Зборник. том III, књ. 7, док бр. 18.

ПОПИНУЛИ су: борци Во1ислав К. Војиновић, Жарко М. Дубљевић, Васо Т. Зековић, Бошко Ј. Кулић, Милооад М. Ковачевић, Мило Мартиновић, Игњат Ж. Недић, Милош Т. Петовић. Рацоња Раповић, Рако Р. Радуновић, Иван Н Смоловић. Милопад Н. Савовић. Богдан Р. Томовић. Јелена Б. Томовић, Момчило М. Ћиоовић. Милосав Р. **ЋУК И** Милован Н. Чупић: де^етатж Алекса Ј. Мемедовић. Вељко А. Мићановић Ђоко Ј1 Маловић, Трипко Т. Обоадовић, Бранко М. Стр^њаш и Милосав М. Ћуг>чић и политички комесар чете Миодраг М. Жарковић; дневник аутора.

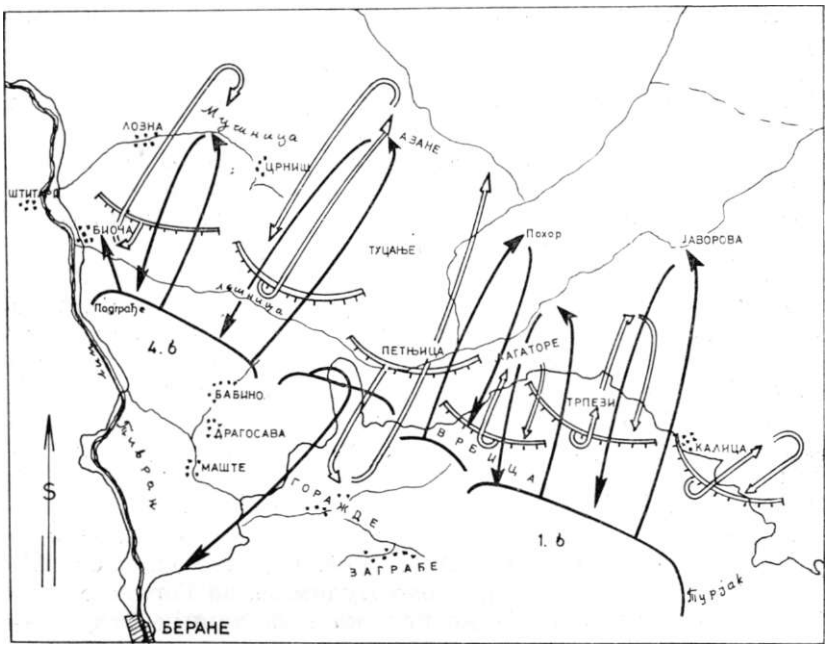

Борбе бригаде на правцима Беране—Рожај и Беране—Сјеница, друга половина јануара 1944.

—Вреоца—Градина, напада правцем Лешница—Баре—Туцање, да потом батаљон 2. бригаде „Гарибалди" дејствује према Лозни и Црнчу, главнина 4. батаљона да ослободи села Петњицу, Годочеље, Радманце и Туцање, а да мање његове снаге, у садејству са средњом колоном, ослободе села Лешницу, Баре и Орахово. Лијево од 4. батаљона 4. бригаде, на правцу Пештера и Сјенице, имала је да дејствује 7. црногорска. Штаб бригаде је предвиђао да у напад пође најприје 1. батаљон на десном крилу, затим 4. батаљон на лијевом крилу, а средња колона тек пошто 1. и 4. батаљон изврше обухват непријатеља од Калице и Баре.

Веома брзо, мада уз огромне напоре, оба су батаљона 4. бригаде на вријеме посјела полазне положаје и кренула у напад. Већ при првом судару је изненађени непријатељ почео напуштати положаје, те су 1. и 4. батаљон на својим правцима брзо продирали. Међутим, средња колона, изузев чете 4. батаљона, пуна четири часа касније с нападом. Чета 4. батаљона успјела је да се пробије у село Туцање. Први батаљон је очистио села Врбицу, Трпези, Калицу и дио Ла-

гатора, и, да би затворио правац према Рожају, на коту 1285, сјеверозападно од Трпеза, истурио је једну чету. Четврти батаљон је очистио села Лешницу, Баре и дио Орахова. Батаљон 2. бригаде „Гарибалди" није се, међутим, помјерао с полазних положаја. Испред 1. и 4. батаљона већи број непријатељских војника посакривао се по стајама, колибама и подрумима у селима, а остали су одступали у шуме сјевероисточно од Трпеза и Лагатора и западно од Тарханеша и Калице. Испред средње колоне непријатељ се задржао на к. 1007, преко Дахча ријеке и у селу Радманцима.

Фронт наших јединица био је изломљен, развучен и без међусобне везе. То је искористио непријатељ и већ тога дана је у 11 часова извршио противнапад. Најприје је из шуме југозападно од Калице и Тарханеша, преко Туцања, напао у правцу Лагатора и Врбице наш 1. батаљон, а затим од Хадаровице, преко Туцања, у правцу Лешнице, наш 4. батаљон. У послијеподневним часовима разбуктала се оштра борба. Чету 1. батаљона, која је затварала правац према Рожају, непријатељ је напао са свих страна, те није имала ни времена ни могућности да обавијести претпостављене и сусједне јединице о свом положају. Тиме је читав батаљон био доведен у тешку ситуацију и морао се у нереду повлачити. При том је на њега отварана ватра из сваког села, куће, колибе, и стаје и грмена, и једва је, уз велике тешкоће, успио да се око 16 часова извуче на полазне положаје. Чета 4. батаљона која је дејствовала у саставу средње колоне такође се нашла у тешком положају и сама се морала пробијати кроз непријатељске редове све до положаја са којих је и кренула у напад, гдје се убрзо прикупио читав 4. батаљон. Друга бригада „Гарибалди", због великих губитака и неспремности за борбу, није имала снаге да издржи ни на полазним положајима, већ је одступила према Беранама.

Тако је 23. јануара завршен шеснаесточасовни противнапад јединица НОВЈ према Рожају. Након тога су се наши батаљони нашли на истим положајима са којих су и пошли у напад. У тим борбама непријатељ је имао 75 војника избачених из строја. Из 1. и 4. батаљона 4. бригаде је избачено из строја око 70 бораца и старјешина.[64] Уз то су 1. и 4. батаљон претрпели осјетне губитке и у наоружању и опреми — уништена су им 2 тепгка митраљеза, 4 пушкомитраљеза, 2 минобацача и већи број пушака и убијено је

[64] Зборник, том III, књ. 7, док. 25, 27, 28 и 30.

неколико коња итд. Друга бригада „Гарибалди" имала је већи број мртвих, рањених и заробљених, а у самом почетку борбе предали су се 3 официра и 30 војника са 2 митраљеза, 2 пушкомитраљеза и 1 радио-станицом. Наши су губици били неуобичајено велики. До тога је дошло, између осталог, и због прецењивања сопствених снага а потцењивања непријатеља, пропуста у командовању и слично. Упркос томе, непријатељу није пошло за руком да оствари постављени циљ, разоружа Талијане и заузме Беране, већ се, деморалисан, 24. јануара вратио у Рожаје.[65]

Међутим, непријатељ је против наших снага у Васојевићима извео још један напад. Групација од око 2.000 припадника муслиманске фашистичке милиције из околине Плава и Гусиња, четника из Врмоше и око 50 њемачких официра и војника, са 2 противтенковска топа, 2 минобацача и 1 топом „пито", напала је 24. јануара наше јединице. Њихов је циљ био да заузму Андријевицу. У напад — на главиину 1. бригаде „Гарибалди" и јединице Комског одреда — најприје је кренуло око 1.500 војника од Плава и Мурине. Већ првог дана је непријатељ предњим дијеловима избио у Андријевицу, а главнином посјео положаје на линији Сеоца—долина Злорјечице—Бојовићи. Прва бригада „Гарибалди" одступила је за Андријевицу, а дијелови Комског одреда за село Краље. Штаб 4. бригаде је на тај продор реаговао тако што је из подручја Бијелог Поља одмах пребацио на сектор Андријевице свој 5. батаљон и чету пратећих оруђа, који су, 25. јануара у зору, ослободили Андријевицу и потисли непријатеља на исток. Батаљон је

[65] Погинули су: борци Недјељко М. Алексић, Милорад Ђ. Бојовић, Никодије Вулић, Анка Ђукић, Момчило С. Зечевић, Томо В. Зековић, Арсо Кићовић, Радоје Коматина, Стојан Р. Крушчић, Драшко Лабан, Љубо Р. Лалић, Милош Ђ. Љубић, Драго М. Митровић, Стефка Љ Поповић, Милош В. Радевић, Јован В. Радоњић, Јела Роловић, Савић Б. Савовић и Дара И. Шошкић; десетари Миомир Васовић, Момир М. Гаговић, Рајко Коматина, Даро Ј. Куљача, Миливоје А. Губеринић, Јово В. Дулетић, Радоје К Куч, Душан Н. Лабовић, Милорад Ј. Лабудовић, Вукашин М. Лончаревић, Марко М. Машовић, Војислав Р. Радевић, Стево Н Тодоровић и Бранко А. Ћулафић; водници Миомир Н. Вељић, Илија Марка Гашић, Вукашин Б. Губеринић, Раде М. Мушмула, Душан Б. Дабетић, Крсто Б. Недовић, Вучета Р Нишавић и Добрашин Стојановић; политички делегати вода Блажо В. Ђуровић, Душан Љ. Нововић и Миливоје Отовић; замјеник командира чете Драган М. Ровчанин; политички комесари чета Милош Б. Јелић, Константин Д. Поповић и Ристо Ђ. Улићевић и референт санитета батаљона Дара М. Поповић; дневник аутора.

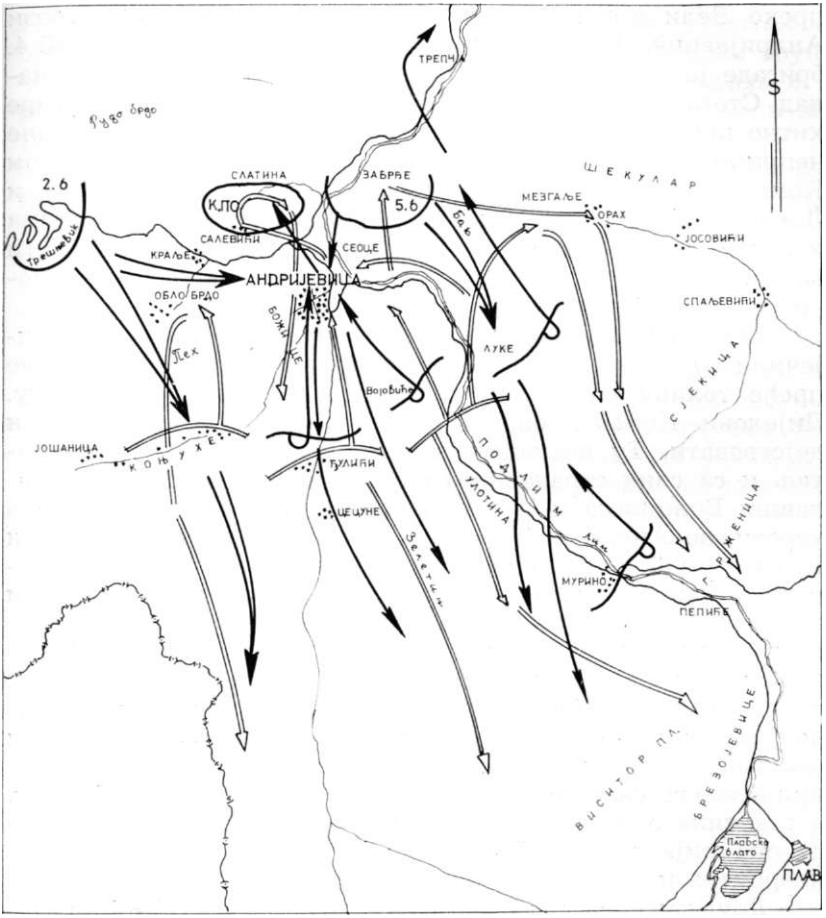

Борбе бригаде на правцу Андријевица—Мурино—Плав—Гусиње, друга половина јануара 1944.

при том открио свој десни бок снагама од око 600 непријатељских војника које су се од Врмоше пробиле у село Цецуне, Ђулиће и Коњухе. То је приморало 5. батаљон да успори наступање ка Мурину и одвоји дио снага за обезбјеђење десног бока.

Одмах послије тога непријатељ је објема групацијама продужио напад: од Мурине дуж комуникације, а из Коњуха преко Штавне ка Трешњевику. Чинио је то у намјери да изолује Андријевицу од Матешева и Берана и да

преко Вели крша (к. 1443) и Божића непосредно угрози Андријевицу. Прозревши непријатељеву намјеру, штаб 4. бригаде је одлучио да 26. јануара у зору изведе противнапад. Стога је свом 2. батаљону наредио да се из долине Таре хитно пребаци на Трешњевик, да главнином снага нападне непријатеља у селу Коњусима, а са једном четом и дијелом Комског одреда из Краља посједне Велики крш (к. 1443) и Локвичко брдо (к. 1271) и нападне непријатеља у Божићима и Ђулићима, те садејствује 5. батаљону у долини Лима. Пети батаљон и чета пратећих оруђа и даље су дејствовали долином Лима, према Мурини и Плаву.

Велика удаљеност, лоше вријеме и дубок снијег спријечили су, међутим, 2. батаљон да за тако кратко вријеме пређе толику раздаљину и да учествује у противнападу. Дијелови Комског одреда из Краља нијесу могли сами дејствовати. Ту ситуацију смјеста је искористио непријатељ и са свих страна притиснуо 5. батаљон, поново овладавши Божићима и Зуљевим брдом, одакле је непосредно угрожавао Андријевицу и наше снаге у долини Лима. Али једна чета 5. батаљона успјела је да се пробије кроз непријатељев борбени поредак до Цецуна и да предвоји нападачеве снаге које су наступале комуникацијом од снага које су наступале од Врмоше. У међувремену је 2. батаљон избио у Коњухе, на Велики крш и Локвичко брдо, па се сада непријатељ нашао у тешкој ситуацији. Захваћен паником, он је неорганизовано напуштао положаје и одступао на Мурини, Зелетину, Кутима и Асанецу. Те непријатељеве снаге је дио Комског одреда гонио ка Мурини, а главнина одреда ка Зелетину, Кутима и Асанецу, одакле се оне нијесу могле даље повлачити због тешког терена, невремена и великог снијега.

Други и Пети батаљон и чета пратећих оруђа 4. бригаде прикупили су се у подручју Андријевице, одакле је чета пратећих оруђа одмах пошла за село Пешца, а батаљони су се 8. фебруара пребацили у Беране. У борбама око Андријевице непријатељ је имао 67 мртвих, доста рањених и 68 заробљених, а 8 четника је при повлачењу ка Врмошу затрпала сњежна лавина. Заплијењено је доста оружја и муниције и другог материјала. Из 2. и 5. батаљона је избачено из строја око 15 бораца и старјешина.[60]

Послије завршених борби на сектору Берана и Андријевице бригада је штитила долину Лима од Мурине до Бродарева и чистила терен од преосталих четничких група.

[66] Зборник, том III, књ. 7, док. 27, 28, 30 и 31.

Приликом чешљења терена у рејону Калудре, 1. батаљон, ојачан топовским водом, наишао је 2. фебруара на групу четника која се крила по пећинама врлетног Дивљака и, у рејону к. 1725, топовима је готово цијелу уништио, а затим се, преко Доње Ржанице, вратио у Беране.[67]

Из редова 4. бригаде штаб корпуса је регрутовао руководећи кадар за јединице које је управо стварао — за Бокељски батаљон, 8. црногорску бригаду, Приморску оперативну групу и друге јединице и за рад на терену. Бригада је све своје рањенике и болеснике предала корпусним санитетским установама. Попуњена је новим људством, наоружањем, муницијом и другим средствима.[68]

Од септембра 1943. до фебруара 1944. године, тј. за вријеме боравка и дејстава у Црној Гори, бригада је, упркос ангажовању у многобројним борбама и покретима, активно политички радила на терену, мобилисала народ, доприносила формирању нових јединица и сама се попуњавала. Кроз њене редове је за то вријеме прошло више од 4.000 нових бораца, претежно са терена Васојевића, затим из Ловћенског и Дурмиторског одреда и из других крајева Црне Горе.[69] Ново људство се брзо прилагођавало војничком животу, борбеној традицији бригаде и навикама њених јединица. Бројно стање бригаде у фебруара 1944. године било је веће од 1.800 бораца и старјешина. Само 4. (васојевићки) батаљон, који је свега три мјесеца био у саставу бригаде, имао је 346 бораца и старјешина, од којих су 290 били чланови КПЈ и Скоја. Батаљон је за та три мјесеца мобилисао са терена Васојевоића више од три хиљаде бораца за бригаду и друге јединице.[70] Из бригаде је прекомандовано у друге јединице и на терен неколико стотина бораца и руководилаца. Бригада је била добро наоружана и опремљена, поглавито трофејним наоружањем и опремом, а нешто је оружја добила од савезничке помоћи. Одјећом и животним намирницама снабдјела се из ратног плијена и са терена, и то једино посредством позадинских установа и народне власти.

Погинули су: борци Миливоје М. Карабасил, Перо М. Миличић, Ново Л Радовановић, Љубомир Б. Струњаш, Иво Н. Томић, Илија М. Шћелановић; десетари Милосав М. Ђукић, Јово Ј. Вуковић, Душан В. Дабовић и Момчило М. Јанковић; командир чете Мило Лукреције; референт санитета батаљона Јелена Ђ. Обрадовић и политички комесар батаљона Павле М. Вулековић; дневник аутора.

[67] Архив ВИИ, филм бр. 5.

[68] Зборник, том III, књ. 7, док. 6, 36, 39, 40, 41 и 47.

[69] Исто, док 49.

[70] Архив ВИИ, рег. бр. 1—1/1, к. 2003.

Након успјешних борби које је, у саставу 3. ударне дивизије, водила у Васојевићима, 4. бригади је наређено да крене за Санџак, у састав снага 2. пролетерске дивизије. На марш је, из рејона Берана, кренула 19. фебруара изјутра, по лошем времену. Већ сјутрадан је стигла у подручје Бијелог Поља, гдје ју је штаб корпуса привремено задржао.[71] Размјестила се овако: 1. батаљон у селу Влашком Пољу; 2. батаљон у селу Бојишту; 4. батаљон у Бања-Селу; 5. батаљон, чета пратећих оруђа и интендантура с бригадном комором у селу Ракоњу, а штаб бригаде и остале јединице у Бијелом Пољу, у коме се одраније налазио 3. батаљон. Та територија је економски била тако исцрпена да је живот војске на њој био сасвим отежан. Међутим, релативно повољна војна ситуација пружала је могућност бригади да се одмори, среди и припреми за нове задатке. Тај предах су штаб бригаде, штабови батаљона, команде чета и руководиоци служби искористили за јачање борбене готовости и морално-политичког стања бригаде у цјелини. Појачан је рад на политичком и војностручном уздизању; стално су одржавани састанци, конференције, предавања и семинари; организован је подофицирски курс итд.[72]

Подручје Бијелог Поља бригада је напустила 19. фебруара изјутра и, правцем Бијело Поље—Шаховићи, пребацила се на просторију Павино Поље—Лековина—Коврен. Одатле је 20. фебруара наставила покрет правцем Слатина—Градина, до просторије Борово—Бујаци—Мијаковићи, гдје се задржала до 22. фебруара, а онда се, преко Варине, пребацила на Косаницу. Два дана доцније, 24. фебруара пошто се, посредством 4. санџачке бригаде, повезала са штабом 2. дивизије, бригада је у двије колоне извршила покрет правцем Битина—Драгаш—Какмуж. У лијевој колони били су штаб бригаде, 3. и 4. батаљон, чета поатећих оруђа и позадинске јединице, а у десној 2. и 5. батаљон. Први батаљон се кретао позади десне колоне и штитио бок и леђа бригаде од напада са комуникације Пљевља—-—Косаница. Бригада је тога дана стигла у села Какмуж и Хоћевину, а 25. фебруара се пребацила на ш>остооиіу Шљиванско—Тврдићи—Орје. Послије кратког одмооа је 27. фебруара, по наређењу штаба 2. дивизије, извршила покрет правцем Градац—Глисница—Јакупов гроб, с^тоадан прешла комуникацију Пљевља—Чајниче и размтестита се у селима Забрњици, Глогу, Заостру, Жуњу и Ритошићима.

[71] Зборник, том П1, кн>. 7, док. 55.
[72] Исто, док. 63.

ЧЕТВРТИ (ВАСОЈЕВИЋКИ) БАТАЉОН

(формиран у Пољима Колашинским 25. октобра 1943)

Штаб батаљона

МАШАНОВИЋ Петров ЈАНКО, командант, рођен 1916. у Цеклину (Цетиње), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Беранама.

ГОЈ1УБОВИЋ РАДОЊА, политички комесар, рођен 1907. у Иванграду, адвокат, члан КПЈ.

ШЕКУЈ1АРАЦ Новаков НИКОЛА, замјеник команданта, рођен 1910. у Главцу (Иванград), правник, члан КПЈ.

МИТРОВИЋ САВО МАЛИ, замјеник политичког комесара, рођен 1914. у Иванграду, радник, члан КПЈ.

САВИЋ МИЛОРАД, интендант, рођен 1920. у Андријевици, студент, члан КПЈ.

ПОПОВИЋ Маркова ДАРА, референт санитета, рођена 1924. у Грађанима (Цетиње), ђак, члан КПЈ, погинула јануара 1944. у Лешници.

ВЕШОВИЋ РАДОМИР, помоћник референта санитета, рођен 1912. у Лужцу (Иванград), санитетски подофицир бивше југословенске војске.

ШАЉИЋ Андров РАСТКО, помоћник интенданта, рођен 1915. у Машници (Андријевица), земљорадник.

ДРАШКОВИЋ Митрова ДЕСАНКА БАБА, омладински руководилац, рођена 1925. у Никшићу, домаћица, члан КПЈ.

БУЛАТОВИЋ МИЛИВОЈЕ ЛУТКА, курир, рођен 1925. у Присоју (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

НЕДОВИЋ Голубов РАДИСАВ, курир, рођен 1925. у Прилогама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

ОБРАДОВИЋ Милошев ВЕШО, курир, рођен 1920. у Лубницама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

Прва чета

БУРИЋ Илијин РАДОМИР, командир, рођен 1915. у Загреди (Цетиње), подофицир бивше југословенске војске, члан КПЈ.

ПОПОВИЋ Драгојев КОНСТАНТИН, политички комесар, рођен 1920. у Нинковићима (Жабљак), ђак, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници (Иванград).

НЕДИЋ Мићов ЂОКО, замјеник политичког комесара, рођен 1910. у Пешцима (Беране), студент, члан КПЈ.

БАБОВИЋ ВЕЉКО, економ, рођен 1914. у Будимљу (Иванград), земљорадник.

ШОШКИЋ Љубова ДЕСА, референт санитета, рођена 1923. у Улотини (Андријевица). домаћица, члан Скоја.

БОБИЧИЋ ЈАГОДА НАЗА, помоћник референта санитета, рођена 1925. у Пећи, члан Скоја.

ЦУДОВИЋ Радованов МИЛОШ. омладински руководилац, рођен 1920. у Метеју (Плав), студент, члан КПЈ.

ГОЛУБОВИЋ ВЛАДО, командир 1. вода, рођен 1917. у Драгосави (Иванград), студент, члан КПЈ.

АЛИБАШИЋ Пашов СУКА, десетар, рођен 1915. у Иванграду, радник, члан КПЈ, погинуо децембра 1943. у подручју Иванграда.

АСАНОВИЋ Радомиров МИЛОВАН, борац, рођен 1923. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

АСАНОВИЋ Марков РАДОМИР, борац, рођен 1886. у Слатини (Андријевица), земљорадник, погинуо маја 1944. на Малића брду.

БАБОВИЋ Томов ВУКО, политички делегат вода, рођен 1921. у Будимљу (Иванград), учитељ, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Ушћу.

БАКИЋ Богданов ДРАГОМИР, борац, рођен 1921. у Забрђу (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

БАКИЋ Ђорђијин МИЛОШ, борац, рођен 1922. у Забрђу (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо априла 1944. у Ушћу.

БУБАЊА Богданов БОШКО, борац, рођен 1919. у Бубањама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

БУБАЊА Богданов ВУКО, борац, рођен 1921. у Бубањама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.

БАРЈЕКТАРЕВИЋ МИЛЕНКО, борац, рођен 1922. у Петњуку (Иванград), учитељ, члан Скоја, погинуо јуна 1944. у подручју Берана.

ВЕСКОВИЋ Милићев СТАНИША ЦАНО, борац, рођен 1924. у Забрђу (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ВОЈВОДИЋ Радов ВУЈО, борац, рођен 1920. у Коњусима (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ.

ВУКИЋ Бојов ДУШАН, борац, рођен 1923. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо јуна 1944. у подручју Берана.

ГУБЕРИНИЋ Аксов МИЛИВОЈЕ, десетар, рођен 1915. у Гораждама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.

ГУБЕРИНИЋ ЗАРИЈА, десетар, рођен 1915. у Коњусима (Андријевица), земљорадник.

ДАБЕТИЋ Батрићев ДУШАН, борац, рођен 1920. у Виницкој (Иванград), ђак, члан Скоја, погинуо јануара 1944. у Азањама.

ДАШИЋ БРАНКО, борац, рођен 1920. у Загрђу (Андријевица), ђак.

ДРАГОВИЋ БРАНКО, десетар, рођен 1918. у Забрђу (Андријевица), земљорадник.

ЂУРИШИЋ КОСА, борац, рођена 1924. у Бучима (Иванград), домаћица, члан Скоја.

ЗЕЧЕВИЋ Миланов ВУКО ВУЈО, борац, рођен 1924. у Виницкој (Инванград), земљорадник, члан Скоја погинуо априла 1944. у Ушћу.

ИВАНОВИЋ Мирашев ВУКАН ВУЛИЦА, борац, рођен 1921. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Драгачеву.

ЈАНКОВИЋ Ваеов РАДИВОЈЕ, десетар, рођен 1918. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. у Лозној на Лиму.

ЈЕВРИЋ Ђоков МИЛОРАД ЗРНО, борац, рођен 1927. у Тмушићима (Иванград), земљорадник.

ЈЕВРИЋ Лабудов САВО, борац, рођен 1921. у Тмушићима (Иванград), ђак, члан КПЈ.

ЈЕЛИЋ Косов МИЛУН, десетар, рођен 1920. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ.

ЈОКСИМОВИЋ Новакова БОСИЉКА, борац, рођена 1925. у Бучима (Иванград), ђак, члан Скоја.

КЉАЈИЋ ВУКИЋ, борац, рођен 1913. у Заграђу (Беране), правник, члан КПЈ.

КНЕЖЕВИЋ Митров МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Будимљу (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.

КОРАЋ Иванов БОГИЋ, борац, рођен, 1924. у Главцу (Иванград), земљорадник.

КРЦИЋ Милина СТАНИЦА СТАНА, борац, рођена 1925. у Машници (Андријевица), домаћица, члан Скоја.

МИРКОВИЋ ВЛАДО, водник 2. вода, рођен 1918. у Грачаници (Андријевица), службеник, умро послије рата.

МАТОВИЋ М. РАЦО, борац, рођен 1924. у Шекулару (Андријевица), згмљорадник, члан Скоја, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.

МАТОВИЋ М. РАЈО, борац, рођен 1924. у Шекулару (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо маја 1944. на Шаргану.

МАСЛОВАРИЋ ЈОВАН, борац, рођен 1920. у Божићима (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

МОЈАШЕВИЋ Мигров МИЛО, борац, рођен 1924. у Заграђу (Иванград), земљорадник члан Скоја.

ОБРАДОВИЋ Ђоков МИЛЕТА МУШО, борац, рођен 1927. у Лубницама (Иванград), ђак.

ОБРАДОВИЋ Драгутинова САВЕТА, борац, рођена 1923. у Лубницама (Иванград) домаћица, члан Скоја.

ОБРАДОВИЋ Милованов ВЕЉКО, борац. рођен 1920. у Лубницама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.

ОБРАДОВИЋ Радова РАДОЈКА, борац, рођена 1918. у Иванграду, домаћица, члан КПЈ.

ОБРАДОВИЋ Радошев МИЛЕТА, десетар, рођен 1910. у Лубницама (Иванград), земљорадник, умро послије рата.

ОБРАДОВИЋ Радунов МАРКО, десетар, рођен 1913. у Лубницама (Иванград), земллрадник.

ОБРАДОВИЋ Ђокова ДЕСА борац, рођена 1920. у Лубницама (Иванград), домаћица, члан КПЈ.

ПАЈКОВИЋ Цветков ВЛАЈКО, борац, рођен 1920. у Лужцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

ПАЈОВИЋ МИЛОРАД, борац, рођен 1920. у Коњусима (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јула 1944. на Трпезима.
ПЕШИЋ Крстов БАТРИЋ БАЈО, борац, рођен 1924. у Лубницама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.
ПОПОВИЋ Вукотин ДУШАН, десетар, рођен 1924. у Лужници (Иванград), ђак, члан Скоја.
РАДЕВИЋ Вукашинов МЛАЂО, политички делегат вода, рођен 1922. у Шекулару (Андријевица), студент, члан КПЈ, погинуо маја 1944. на Малића брду.
СИМОВИЋ Микошев РАДОМИР, десетар, рођен 1919. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, потануо маја 1944. на Малића брду.
СЕКУЛИЋ Савов (Жујов) АНДРИЈА, десетар, рођен 1918. у Заграђу (Иванград), земљорадник.
СЕКУЛИЋ Аксов ЉУБО, политички делегат вода, рођен 1921. у Заграђу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Ушћу.
ТРИФУНОВИЋ Јованов МИЛОСАВ, десетар, рођен 1918. у Заграђу (Иванград), земљорадник.
СПАЛЕВИЋ МИХАИЛО, борац рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадкик, члан Скоја, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.
ЋЕРАНИЋ МИЛИЧКО, борац, рођен 1920. у Виницкој (Иванград), земљорадник.
ФАТИЋ Ђуров ИВАН, десетар, рођен 1915. у Коњусима (Андротјевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Ушћу.
ЦИКИЋ РАДОМИР, борац, рођен 1920. у Дапсићима (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.
ШЋЕПОВИЋ БРАНКО, борац, рођен 1922. у Заграђу (Иванград), земљорадник.
ШЋЕКИЋ Љубов МИЛУТИН ЛАЛА, борац, рођен 1926. у Бабинама (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо маја 1944. на Малића брду.
ШЋЕКИЋ Милов МАРКО, борац, рођен 1925. у Кури Кућама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.
ШУНТИЋ ОМЕР, борац, рођен 1920. у Иванграду, радник, члан Скоја.
ШЕКУЛАРАЦ Радованов РАДЕ, борац, рођен 1924. у Главцу (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо новембра 1943. у подручју Трешњевика.
ШУЊЕВИЋ ЉУБО, борац, рођен 1920. у Дапсићима (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

Друга чета

ШОШКИЋ Љубов ВИДО, командир, рођен 1912. у Улотини (Андријевица), студент, члан КПЈ.
ШОЋ Филипов ПЕТАР, политички комесар, рођен 1917. у САД, студент, члан КПЈ.
ЦУДОВИЋ Радованов РАДОШ, замјеник командира, рођен 1914. у Метеју (Плав), студент, члан КПЈ.
ПРАШЧЕВИЋ Петров НИКОЛА, замјеник политичког комесара, рођен 1924. у Слатини (ДаниловЈрад), ђак, члан КПЈ.

ШОШКИЋ МИОДРАГ, економ, рођен 1910. у Улотини (Андријевица), земљорадник, умро послије рата.

БУЈАТОВИЋ. Михаилова ЈАСНА, референт санитета, рођена 1920. у Колашину, ђак, члан КПЈ.

ЛАБОВИЋ Станишин САВО, омладински руководилац, рођен 1920. у Краљима (Андријевица), свршени матурант, члан КПЈ.

ВАСОВИЋ ВУКА, командир 1. вода, рођен 1910. у Трепчи (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ.

АНДРИЋ ДУШАН, десетар, рођен 1919. у Калудри (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

ВУЛЕВИЋ Велов ДРАШКО, борац, рођен 1923. у Трешњеву (Андријевица), ђак, члан Скоја.

ВУЛЕТИЋ Стевов ДУШАН, десетар, рођен 1915. у Гораждима (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

ГАРЧЕВИЋ НОВАК, десетар, рођен 1920. у Драгосави (Иванград), студент, члан КПЈ.

ГОЛУБОВИЋ МИЛАН, борац, рођен 1925. у Бучима (Иванград), ђак, члан Скоја.

ДЕДОВИЋ Вељов МИЛОРАД, борац, рођен 1924. у Андријевици, ђак, члан Скоја.

ДЕЛЕТИЋ Милићев СЛАВКО, борац, рођен 1927. у Грачаници (Андријевица), ђак, члан Скоја, погинуо маја 1944. на Шаргану (заробљен).

ДЕДОВИЋ ВЛАДО, борац, рођен 1923. у Андријевици, радник, члан Скоја.

ЂУКИЋ Савова ЈБЕША, борац, рођена 1922. у Цецунима (Андријевица), радница, члан Скоја.

ЂЕКОВИЋ Костов ЂОЛА, десетар, рођен 1912. у Присојима (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Драгачеву.

ЂУРИШИЋ Новов НИКА, десетар, рођен 1916. у Бабинама (Ивзнград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо марта 1945. у долини Дрине.

ЂОРЂИЈЕВИЋ Ђуров ЂОША, борац, рођен 1923. у Андријевици, радник. члан Скоја.

ЖИВАЉЕВИЋ Рацов РАДОЊА, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник.

ЗОГОВИЋ Ратков ДРАГО, борац, рођен 1922. у Машници (Андријевица), земљорадник члан Скоја, погинуо маја 1944. на Малића брду (посмртно примљен у КПЈ).

ЈЕВРИЋ Мирков ВЛАДО, борац, рођен 1923. у Тмушићима (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо октобора 1944. у подручју Краљева.

ЈОКСИМОВИЋ МИОМИР, борац, рођен 1924. у Бучима (Иванград), ђак, члан Скоја.

ЈОЈИЋ ДАНИЛО, борац, рођен 1922. у Барама (Андријевица), радник. члан Скоја.

КИЋОВИЋ Ђуров ВЕЛИМИР. борац. рођен 1918. у Слатини (Андритевица), земљорадник умро послије рата.

КОРАЋ Милов МИЛОСАВ, десетар, рођен 1918. у Штитарима (Иванград>, земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. у Лозној на Лиму.

КОМАТИНА Батрићев ОТО, десетап, рођен 1920. у Машници (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, умро послије рата.

КИЋОВИЋ. Николин НИКА, борац, рођен 1924. у Слатини (Андријевица), ђак, члан Скоја, погинуо августа 1944. на Црном врху.

КНЕЖЕВИЋ Радивојева РАДМИЛА РАДА, рођена у Велики (Андријевица), домаћица, члан КПЈ.

КОЧАНОВИЋ Радиславов БРАНКО, борац, рођен 1923. у Мурини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ЛАКИЋЕВИЋ Милијин ВУЧЕТА, политички делегат вода, рођен 1920. у Присојима (Андријевица), студент, члан КПЈ, погинуо априла 1944. на Боркову.

ЛАИНОВИЋ Вукајлов ДИМИТРИЈЕ, десетар, рођен 1920. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.

МИЋОВИЋ Милијева АНА, борац, рођена 1926. у Бучима (Иванград). ђак, члан Скоја.

МАШОВИЋ Марјанов МАРКО, десетар, рођен 1917. у Трешњеву (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јуна 1944. у Трпезима.

МИЈОВИЋ Радунов МОМЧИЛО МОЈСО, борац, рођен 1920. у Грачаници (Андријевица), ђак. члан Скоја.

МИХАИЛОВИЋ Митов МИОМИР, борац, рођен 1923. у Загрању (Иванград), земљорадник.

НОВОВИЋ Јаковов НОВО, командир 2. вода, рођен 1912. у Трепчи (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. на Малића брду.

НОВОВИЋ СТЕФАН, борац, рођен 1923. у Трепчи (Андријевица) земљорадник.

НОВОВИЋ МИЛОРАД, борац, рођен 1922. у Трепчи (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ОЈДАНИЋ Николина ЗОРКА, борац, рођена 1924. у Лубницама (Иванград), домаћица, члан Скоја, умрла послије рата.

ПРАШЧЕВИЋ Леков ЦВЕТКО, десетар, рођен 1915. у Брезовици (Плав), земљорадник, члан КПЈ, погинуо марта 1944. на Лисини.

ПРАШЧЕВИЋ Мирков ДУШАН десетар, рођен 1915. у Брезовици (Плав), земљорадник, члан КПЈ, погинуо марта 1944. на Лисини.

ПАУНОВИЋ Павлов БРАНКО, борац, рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ПЕШИЋ Јоксимова СТАНА, борац, рођена 1924. у Лубницама (Иванград), домаћица, члан Скоја.

ПЕРОВИЋ ЂОКО, борац, рођен 1930. у Краљима (Андријевица), ђак, члан Скоја, погинуо маја 1944. у Лозној на Лиму.

РАДЕВИЋ ДАНИЛО, борац, рођен 1923. у Андријевици, радник. члан Скоја.

РАКОВИЋ Томова СТАНА, борац, рођена 1924. у Лубницама (Иванград), домаћица, члан Скоја.

СТАНИЋ МИШО, борац, рођен 1921. у Андријевици, радник, члан Скоја.

СТИЈОВИЋ ЛАЗАР, десетар, рођен 1914. у Полицама (Иванград), земљорадник.

СВРДЛИН АНА, борац, рођена 1927. у Далмацији, домаћица, члан Скоја.

СЕКУЛИЋ Радивојев (Зеков) МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1924. у Загрању (Иванград), ђак, члан Скоја.

СИМОНОВИЋ Радованов МИЈАЈЛО, борац, рођен 1920. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јула 1944. у Бабинама.
ТУРКОВИЋ Вукотин ВОЈО, десетар, рођен 1920. у Плаву, земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1945. у Срему.
ТМУШИЋ Антов ВУКСАН, борац, рођен 1920. у Тмушићима (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо марта 1945. у долини Дрине.
ЧУБРОВИЋ Радованов МАНОЈЛО, борац, рођен 1921. у Дапсићима (Иванград), ђак, члан КПЈ.
ЧУБРОВИЋ Радованов КОМНЕН, борац, рођен 1924. у Дапсићима (Иванград), ђак, члан Скоја.
ЏУДОВИЋ Радованов МИЛЕНКО, борац, рођен 1923. у Метеју (Плав), ђак, члан Скоја.
ЏУДОВИЋ Фиљов СЕКУЛЕ СЕЊО, политички делегат вода, рођен 1917. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. на Боркову.
ЏУДОВИЋ Фиљов РАДОМИР, борац, рођен 1923. у Велики (Андрије**вица),** ђак, члан Скоја.
ШОШКИЋ Миладинов МИЛОРАД АЏО, борац, рођен 1892. у Улотини (Андријевица), земљорадник, погинуо марта 1944. на Јѣисини.
ШОШКИЋ Митров ВЕЛИЧКО, борац, рођен 1912. у Улотини (Андријевица), земљорадник,
ШОШКИЋ Вучетин ВЛАДО, борац, рођен 1918. у Улотини (Андријевица), земљорадник.
ШОШКИЋ Тодоров ГОЈКО, борац, рођен 1919. у Улотини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ.
ШОШКИЋ Милорадов ГРУБАН, борац, рођен 1925. у Улотини (Андријевица), ђак, члан Скоја.
ШОШКИЋ ЈБубов КОМНЕН, борац, рођен 1924. у Улотини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо децембра 1944. у подручју Чачка.
ШОШКИЋ Јованов РАДОВАН, борац, рођен 1924. у Улотини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. на Боркову.
ШОШКИЋ Илијин СРЕТО, борац, рођен 1920. у Улотини (Андријевица), ђак, члан Скоја.

Трећа чета

ВЕЈБИЋ ЈБУБО, командир, рођен 1914. у Лужцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.
ЋУЛАФИЋ МИЛОРАД, политички комесар, рођен 1912. у Улотини (Андријевица), правник, члан КПЈ.
ШОШКИЋ КРСТО, замјеник командира, рођен 1912. у Улотини (Андријевица), учитељ, члан КПЈ.
МАРТИНОВИЋ Шћепов МАРКО, замјеник политичког комесара, рођен 1922. у Бајицама (Цетиње), ђак, члан КПЈ, погинуо новембра 1943. у Тмушићима.
ЗЕЧЕВИЋ ВОЈО, економ, рођен 1915. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан КПЈ
ЈАКИЋ Лекова СТАНИСЛАВА, референт санитета, рођена 1922. у Добрим Селима (Шавник), домаћица, члан КПЈ, погинула априла 1944. на Боркову.

ЈЈАКОВИЋ Савова ДАНИЦА, помоћник референта санитета, рођена 1922. у Ивангради, ђак, члан Скоја.

ЗОГОВИЋ Радованов БРАНИСЈЈАВ, омладински руководилац, рођен 1920. у Машници (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, умро послије рата.

ВЕЈБИЋ Новов МИОМИР, командир 1. вода, рођен 1918. у Долцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.

БУБАЊА Миљанов БАТРИЋ, десетар, рођен 1913. у Бубањама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.

ВУЛЕТИЋ Костов МИЛИСАВ, борац, рођен 1920. у Трешњеву (Андријевица), земољрадник, члан Скоја.

ВУКОВИЋ Минин НОВИЦА, борац, рођен 1921. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јула 1944. у подручју Врбице (Иванград).

ВУКИЋ Матов МИЛОШ, десетар, рођен 1919. у Слатини (Андријевица), ђак, члан Скоја, умро послије рата.

ВУКАНИЋ МИЛОРАД, борац, рођен 1922. у Грачаници (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ВУКАНИЋ Милошева ДЕСА, борац, рођена 1924. у Брезовици (Плав), домаћица, члан Скоја.

ВУЛЕТИЋ Иванов ДРАГО, борац рођен 1919. у Машници (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ.

ГОЈКОВИЋ Миладинов-Мигров МИЉАН, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо априла 1944. у подручју Ушћа.

ГОЈКОВИЋ Радосавов-Рашов МИЛУТИН, курир, рођен 1926. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо марта 1944. у подручју Лисице (Санџак).

ДРАКУЛОВИЋ Ников ЉУБОМИР, борац, рођен 1927. у Титограду, ђак, члан Скоја.

ДРИНЧИЋ Мићунов МИЛОРАД, борац, рођен 1922. у Рудом Пољу (Шавник), земљорадник, члан Скоја.

ЂЕРКОВИЋ Милорадов ВУЧИЋ, борац, рођен 1920. у Коњусима (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. на Боркову.

ЗЕКОВИЋ Вешов ТОМО, борац, рођен 1924. у Виницкој (Иванград), зем.љорадник. члан Скоја, погинуо јануара 1944. у Ј1ешници.

ЗЕЧЕВИЋ Секулин МИХАИЛО МИКАН, борац, рођен 1924. у Виницки (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо августа 1944. у Куршумлији.

ЗЕЧЕВИЋ Радов МИЛИСАВ, борац, рођен 1924. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо априла 1944. на Борково.

ГОЈКОВИЋ МЛАДЕН, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ЗЕЧЕВИЋ Крстов ИЛИЈА борац, рођен 1924. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо јуна 1944. у Лешници.

ЗЕЧЕВИЋ Јосов ЛЕКО, борац, рођен 1920. у Виницкој (Иванград), ђак, члан Скоја.

ЗЕЧЕВИЋ Светозаров МОМЧИЛО, десетар, рођен 1920. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.

ЈЕЛИЋ Милов ГАВРО, борац, рођен 1924. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.

ЈЕЈ1ИЋ. Бањов МИЛОШ, десетар, рођен 1915. у Слатини (Андријевица), студент, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
ЈОЈИБ. МИЛОШ, борац, рођен 1921. у Слатини (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
ЈОКИБ Стефанов РАДОМИР, борац, рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
КУЧ Константинов РАДОЈЕ, борац, рођен 1922. у Бабинама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
ЛАБОВИЋ Новичин ДУШАН, борац, рођен 1923. у Будимљу, (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
ЛАЛИЋ Радосавов ЉУБО, борац, рођен 1921. у Виницкој (Иванград), земљорадник, члан КПЈ. погинуо јануара 1944. у ЈГешници.
ЛАЛИЋ МИРАШ, борац, рођен 1922. у Цецунима (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
ЛОНЧАРЕВИЋ Аксов МОМО, борац, рођен 1920. у Андријевици, сгудент, члан Скоја.
ЛОНЧАРЕВИЋ Аксов МИШО, борац, рођен 1922. у Андријевици, радник. члан Скоја, погинуо маја 1945. у Истри.
ЉУБИЋ Ђ. МИЛОШ, борац, рођен 1921. у Шекулару (Андријевица), ђак, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
МАТОВИЋ Милићев БАТРИЋ, борац, рођен 1922. у Слатини (Андријевица), ђак, члан Скоја.
ЛОНЧАРЕВИЋ Драгов ДАНИЛО, борац, рођен 1927. у Андријевици, радник, члан Скоја, погинуо маја 1945. у Хрватској.
МЕРДОВИЋ ВИДАК. командир 2. вода, рођен 1918. у Кури Кућама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.
МИЈОВИЋ Крстов ЈОРДАН, борац, рођен 1922. у Грачаници (Андријевица), ђак, члан Скоја, погинуо 1944. у Србији.
НЕДОВИЋ Богданов КРСТО, борац, рођен 1920. у Прилогама (Иванград), земл>орадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944 у Лешници.
НЕДОВИЋ Милетин КРСТО, борац, рођен 1920. у Прилогама (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, пошнуо августа 1944. на Црном врху.
НИШАВИЋ Радојев ВУЧЕТА ВУК, борац, рођен 1922. у Затону (Бијело Поље), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
НОВОВИЋ Радоњин МИЛИЋ МУШО, десетар, рођен 1904. у Трепчи (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. на Боркову.
ОБРАДОВИЋ Милосавова ПЕРСА, борац, рођена 1924. у Лубницама (Иванград). домаћица, члан Скоја.
ОБРАДОВИЋ МИЛОЈКА, борац, рођена 1923. у Беранама, домаћица, члан Скоја.
ОТОВИЋ Милошев АЛЕКСАНДАР ЛЕКО, борац, рођен 1921. у Бучима (Иванград), ђак, члан КПЈ, погинуо јуна 1944. у Врбици.
ОТОВИЋ МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1922. у Бучима (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јануара 1944. у Лешници.
ОГЊАНОВИЋ Новов ИЛИЈА, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
ПЕТРОВИЋ Милутинов ЉУБОМИР, десетар, рођен 1919. у Велики (Андријевица), ђак, члан КПЈ, погинуо јуна у подручју Иванграда.

ПОПОВИЋ Љубова СТЕФА, борац, рођена 1922. у Лужцу (Иванград), домаћица, члан КПЈ, погинула јануара 1944. у Лешници.
РАДЕВИЋ Радојев ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1920. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо јула у подручју Иванграда. 1944.
РАДЕВИЋ Радојев ВЛАДО, борац, рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо априла 1944. у Драгачеву.
РАДЕВИЋ Вукотин МИЛИЋ, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо марта 1944. у подручју Сјенице.
РАЈКОВИЋ Бошков ВУКОТА, борац, рођен 1921. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
РАКОВИЋ Заријин ВАСИЛИЈЕ, борац, рођен 1920. у Калудри (Иванград). земљорадник, члан КПЈ.
РАКОВИЋ Заријин АНДРИЈА, политички делегат вода, рођен 1922. у Калудри (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо априла 1944. у Ушћу.
РАЧИЋ НОВАК, десетар, рођен 1914. у Долцу (Иванград), радник, члан КПЈ.
СТОЈАНОВИЋ ДРАШКО, борац, рођен 1924. у Трешњеву (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
СИМОНОВИЋ Радосавов БОЖИДАР, курир, рођен 1926. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо јуна 1944. у подручју Колашина.
ЋУЛАФИЋ Вукадинов РАДОВАН, борац, рођен 1920. у Улотини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.
ЏУДОВИЋ Фиљов МИЉАН, борац, рођен 1924. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја, погинуо марта 1944. на Лисини.
ЏУДОВИЋ Фиљов ВЛАДО, десетар, рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. на планини Маљену.
ШОШКИЋ Илина ДАРА, борац, рођена 1918. у Улотини (Андријевица), домаћица, члан КПЈ, погинула јануара 1944. у Лешници.
ШЋЕКИЋ ДУШАН, борац, рођен 1923. у Кури Кућама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.
ШЋЕКИЋ Радошев ВУКАЈЛО, борац, рођен 1922. у Заграђу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо августа 1944. на Црном врху.

Митраљески вод

ОБРАДОВИЋ Милоњин РАДЕ, командир, рођен 1910. у Лубницама (Иванград), службеник, члан КПЈ, умро послије рата.
ОЈДАНИЋ Андријин ПАВИЋ, политички делегат, рођен 1914. у Лушцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.
БУБАЊА МИЛОШ, замјеник командира, рођен 1916. у Бубањама (Иванград), земљсрадник, члан КПЈ.
ИВАНОВИЋ МУЈОВИЋ АРСО. економ, рођен 1910. у Полицама (Иванград), радник, члан КПЈ.
КРЦИЋ МИЛЕВА, референт санитета, рођена 1920. у Машници (Андријевица), домаћица, члан КПЈ.
МАЛИШИЋ МИЛЕТА, омладински руководилац, рођен 1923. у Пешцима (Иванград), ђак, члан КПЈ.

НЕДИЋ ЈОВАН ЈОЦО, вођа одјељења, рођен 1908. у Пешцима (Иванград), службеник, члан КПЈ.
БАБОВИЋ МИЛОРАД, борац, рођен 1920. у Петњику (Иванград),. земљорадник, члан КПЈ.
БОЖОВИЋ Костов НОВЕЉА, борац, рођен 1927. у Главцу (Иванград), земљорадник.
БУБАЊА ДЕСА, борац, рођена 1924. у Бубањама (Иванград), домаћица, члан Скоја.
ВУКОВИЋ Милутинов МИЈ1АН, борац, рођен 1922. у Велики (Андријевица), земљорадник, члан Скоја.
ГОЈ1УБОВИЋ Милов ДРАГИША, борац, рођен 1927. у Бучима (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо августа 1944. у подручју Подујева.
КОМАТИНА Радоњин МИЛОВАН, борац, рођен 1923. у Брезовици (Плав), земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. у Лозној на Лиму.
КОРАЋ Милосавов ВЛАЈКО, борац, рођен 1917. у Главцу (Иванград),, земљорадник, члан КПЈ, погинуо маја 1944. у западној Србији.
КОРАЋ Михаилов РАДЕ, борац, рођен 1926. у Рујиштима (Иванград), ђак, члан Скоја.
ЛАКИЋЕВИЋ Милетин ТОМИЦА, борац, рођен 1915. у Присојима (Андријевица), земљорадник.
ЛУТОВАЦ Милетин МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Дапсићима (Иванград), ђак, члан Скоја.
ОБРАДОВИЋ Дмитров НИКОЛА, борац, рођен 1928. у Лубницама (Иванград), земљорадник.
ОЈДАНИЋ Николин ИЛИЈА ИКО, борац, рођен 1926. у Лубницама (Иванград), земљорадник.
ОТОВИЋ Николин КОЈКАН, борац, рођен 1924. у Бучима (Иванград), ђак, члан Скоја.
ПОПОВИЋ ЂУРО, вођа одјељења, рођен 1920. у Лужцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ.
СЕКУЛИЋ Секулин МИХАИЛО, борац, рођен 1925. у Заграђу (Иванград), земљорадник, члан Скоја, погинуо августа 1944. у подручју Куршумлије.
СЕКУЛИЋ Секулин МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1923. у Заграђу (Иванград), земљорадник.
СЕКУЛИЋ Савов (Жујов) ВОЈИН, борац, рођен 1913. у Заграђу (Иванград), земљорадник.
РАКОВИЋ Николин МИХАИЛО, борац, рођен 1915. у Лубницама (Иванград), земл>орадник, члан КПЈ.
ТОДОРОВИЋ ДАНИЛО, борац, рођен 1920. у Полицама (Иванград), земљорадник, члан Скоја.
ЧУКИЋ Андријин МИХАИЛО БЕГ, борац, рођен 1918. у Трешњеву (Андријевица), студент, члан КПЈ.
ШЕКУЛАРАЦ Мијајлов МАШАН, борац, рођен 1915. у Главцу (Иванград), земљорадник, члан КПЈ, погинуо новембра 1944. у подручју Краљева.
ШЕКУЛАРАЦ Илијин ДРАГО, борац, рођен 1927. у Главцу (Иванград), земљорадник, умро послије рата.
ШЕКУЛАРАЦ Мијајлов РАДОСАВ, борац, рођен 1927. у Главцу (Иванград), земл»орадник.
ШОШКИЋ Илијин ЂУКАН, борац, рођен 1918. у Улотини (Андријевица), земљорадник, члан КПЈ, умро послије рата.

РЕКАПИТУЛАЦИЈА

(Четврти батаљон 25. октобра 1943. год.)

Бројно стање		*Погинули V НОР-у*	
другова	221	другова	85
другарица	27	другарица	4
свега	248	свега	89

Политичка приданост

Чланови КПЈ		*Погинули у НОР-у*	
другова	*98*	другова	51
другарица	11	другарица	4
свега	109	свега	55

Чланови Скоја		*Погинули у НОР-у*	
другова	86	другова	32
другарица	16	другарица	
свега	102	свега	32

Социјални састав

земљорадника	147	учитеља	3
ученика	41	службеника	3
домаћица	21	правника	3
студената	14	подофицира бив. југ. војске	2
радника	13	адвоката	1
		Укупно	248

НАПОМЕНА

При сређивању података о припадницима 4. батаљона 4. пролетерске црногорске бригаде, формираног од људства ранијег Васојевићког ударног батаљона у Пољима Колашинским 25. октобра 1943, нарочито су ми помогли СУБНОР Ивангрaда и Плава и другови: Бранко Пауновић, Вељо Дракуловић, Видо Шошкић, Бладо Голубовић, Вука Васовић, Гавро Јелић, Гојко Шошкић, Десанка Драшковић, Деса Обрадовић, Јован Недић, Миливоје Р. Секулић, Миличко Ђеранић, Милорад Нововић, Милун Јелић. Момир Јоксимовић, Никола Шекуларац, Радивоје Вукићевић, Радисав Недовић. Радмила Кнежевић. Радомир Бурић, Радун Крцић, Саво Јеврић и Саво Лабовић.

Међутим, и поред свих настојања да списак буде потпун, могући су пропусти: да поједини борци који су на дан формирања батаљона били на лицу нијесу унијети у списак, односно да су у списак унијети и борци који су у батаљон ступили непосредно иза његовог формирања.